

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / CHANOEKA 2023 / JAARGANG 34 / NR. 134

Licht en hoop
Chanoeka sameach

Pep Rosenfeld
Liever lachen dan huilen

Joodse IJzeilers
Monnickendam

HELP DE SLACHTOFFERS! KOM IN ACTIE EN GEEF VOOR HET NOODFONDS

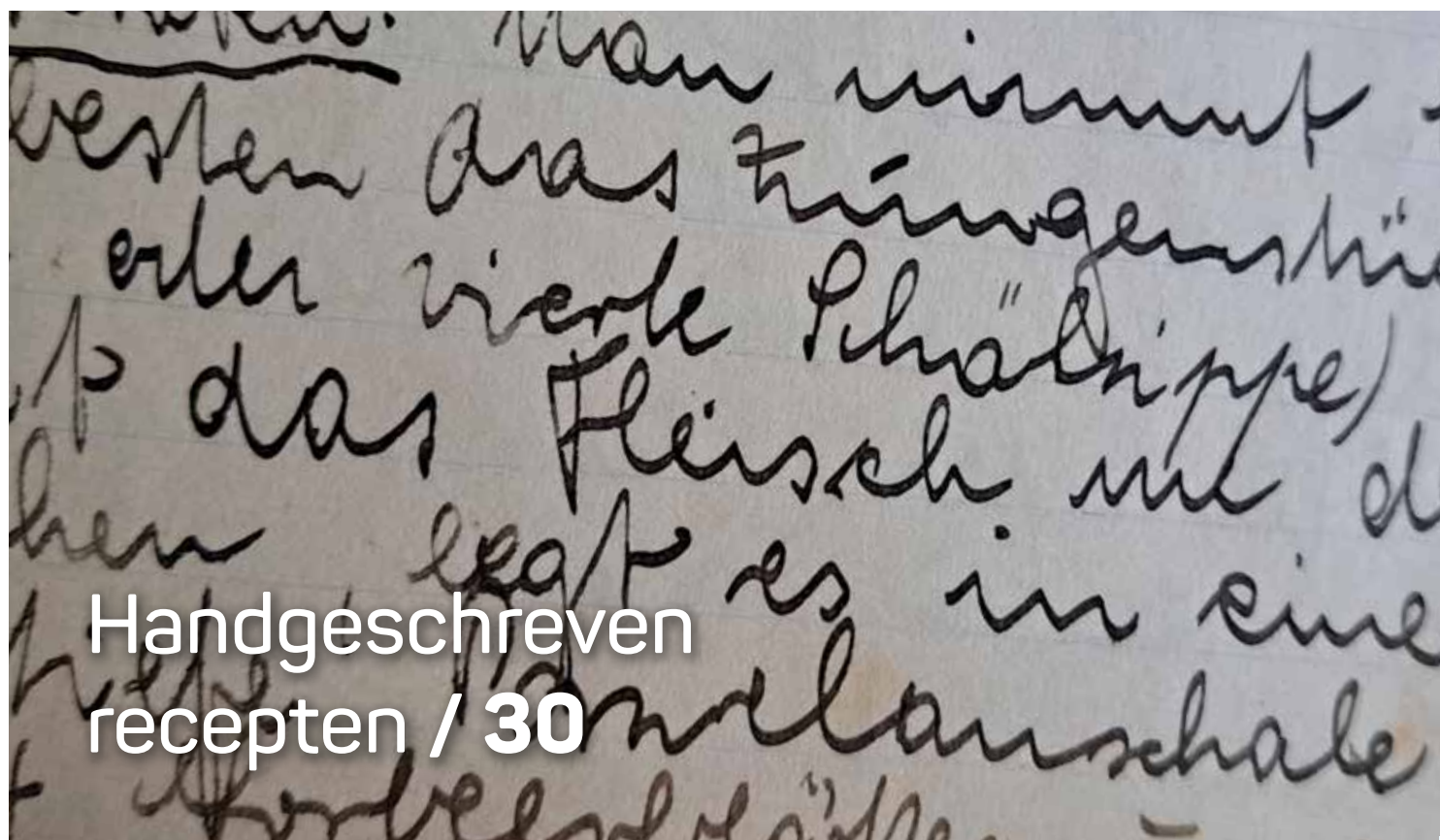
Slachtoffers van de terreur hebben onmiddellijke hulp nodig. Het Noodfonds helpt gezinnen nadat hun huis is beschadigd of verwoest door een raketinslag. Binnen 48 uur! Evacuees uit Zuid- of Noord-Israël die geen familie in het midden van het land hebben, worden gehuisvest. Tijdelijke scholen worden ingericht. Kinderen en volwassenen krijgen psychotherapie. Het aantal gezinnen dat hulp nodig heeft, neemt iedere dag toe. Noodhulp blijft nodig. Daarom doen wij een klemmend beroep op u:

DONEER NU!

NL91 INGB 0000 7777 77

Benjamin 134 / jaargang 34 / Chanoeka 2023

FRAGMENT UIT KOOKBOEK VAN DE OVERGROOTMOEDER VAN LEA VAN COEVERDEN

Inhoudsopgave

8	Kunst / Chanoekaconcerten	36	Ingezonden / Vooroorlogse geinponem
10	Hoofdinterview / Pep Rosenfeld	38	Israël / Joanne Nihom
14	Literatuur / Carry van Bruggen	40	Uitgelicht / Voorstelling Kamp
17	Ergernissen / Onlogische dingen	42	Freyda / Philip Wallage
18	Column Krantz / Gewoon doen		
20	Feestdagen / Chanoeka		Agenda/groepen, Lev, Mediene,
22	Mediene / Monnickendam		CDR, Sjoekertjes vanaf pagina 44
24	Mijn Leven / Samantha Meskin		
26	Historisch / Odessa		
32	Tweede generatie / Litteraire speurtocht		
34	Tweede generatie /		
	Generationale verschillen		

Aangestoken door hoop

Deze Benjamin verschijnt bijna twee maanden na de vreselijke gebeurtenissen in Israël van zaterdag 7 oktober. De onnoemelijke schok en verbijstering van die eerste uren waarin de berichten naar buiten kwamen, en de afschuw die volgde in de daaropvolgende dagen, zullen nog lang doorleven voor velen in de Joodse gemeenschap en voor JMW. Ook de zorgen over de eigen veiligheid en acceptatie, zelfs hier in Nederland, zullen niet snel weer helemaal verdwijnen.

Sindsdien staan veel van de werkzaamheden van JMW in het licht van deze afschuwelijke oorlog. Daarnaast gaan onze reguliere activiteiten ook door, zoals het verschijnen van deze Benjamin. Ten tijde van het ter perse gaan van dit nummer weten we nog niet hoe de verdere ontwikkelingen zijn, maar we hopen uiteraard op meer kalmte.

Ontsteltenis

Toch laat dat gevoel van begin oktober ons nog niet los. Net als vele anderen voelde ik al in de eerste uren instinctief dat dit wezenlijk anders was dan wat er in eerdere gevallen is gebeurd. Zowel qua aard als omvang was het zonder precedent en de eerste gedachten gingen uit naar enkele van onze JMW collega's die op dat moment in Israël waren. Zou iedereen wel veilig zijn? Dat alles werd echter vrijwel onmiddellijk ingehaald door het werk: JMW kwam als organisatie nog hetzelfde weekend in actie, eerst met telefoonlijnen en kort daarop met de eerste steunbijeenkomsten voor mensen die bij elkaar wilden komen en hun gevoelens en zorgen wilden uiten. Inmiddels hebben we al vele bijeenkomsten georganiseerd, in Heerenveen, Zwolle, 't Gooi, Amsterdam en op nog veel meer plaatsen. Overal hoorden we de algemeen heersende gevoelens, dat 'de zenuwen door het lijf gieren', sinds de aanval op Israël. Leed en zorgen, zowel om de mensen in Israël als om sommige reacties vanuit de Nederlandse samenleving, voerden de boventoon.

Saamhorigheid

De andere overweldigende reactie vanuit Joods Nederland

was saamhorigheid. Van het eerste moment af aan zijn we met z'n allen, kerkgenootschappen, Joodse scholen, belangenorganisaties als CIDI, CJO, Maccabi en vele anderen, samen opgetrokken om deze situatie het hoofd te bieden. Ieder vanuit zijn eigen rol en ieder gericht op samenwerking. Het gevoel van 'samen sterk' geeft kracht. Samen met andere organisaties was JMW ook aanwezig bij de gesprekken met demissionair premier Rutte en de Amsterdamse burgemeester Halsema. De teneur van deze bijeenkomsten was zeer positief en het kan iedereen sterken dat er vanuit de politiek en de overheid zo snel is gehandeld om de stem van de Joodse gemeenschap te horen.

Medewerkers van de Joodse organisaties die in het centrum staan van de reactie op dit soort situaties kunnen soms onder grote druk komen te staan. We trekken samen op, maar het is wel de individuele medewerker bij wie veel terecht komt en die mogelijk ook met dezelfde zorgen kampt. Daarom is JMW begonnen om onze collega-organisaties psychosociale steun te bieden waar nodig. Het is ook belangrijk om voor elkaar te zorgen zodat iedere organisatie zijn rol kan vervullen.

Hoop

De kracht die we als Joodse gemeenschap samen tonen geeft ook hoop, en hoop is wat het Joodse volk al door eerdere calamiteiten heeft geloofd. Het is de hoop dat na zoveel ellende er betere tijden zullen aanbreken. De menorah is het symbool van hoop bij uitstek, het is licht in het duister, vuur dat trots schittert.

En Chanoea is het feest van het licht, van de hoop die voortkomt uit bevrijding en overleven. In zijn gedicht *In de Oude Stad* beschrijft de Israëlische dichter Yehuda Amichai heel treffend twee kanten van het Jodendom: We 'huilen' op veel van onze feestdagen en zijn tegelijkertijd 'aangestoken door hoop'.

Aangestoken door hoop gaan we door en wensen iedereen daarom ook zoals ieder jaar een chag Chanoea sameach!

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Margo Weerts met premier Rutte nadat ze hem een exemplaar van de Canon van 700 jaar Joods Nederland heeft aangeboden.

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 135, Pesach 2024, verschijnt in de week van 1 april.

Benjamin redactie

Hoofdredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Rico Bertjens, Marianne Fuchs, Jessica Polak, Patrick Sternfeld, Jolan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
 Van Boshuizenstraat 12
 1083 BA Amsterdam
 tel 088 165 22 00
 E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Len Radin via Flickr,
 CC BY-NC-SA 2.0

Vieren van de Joodse cultuur in Nederland

Deze Benjamin verschijnt nog in de schaduw van de aanval op Israël van 7 oktober en de nasleep daarvan en wellicht hadden onze lezers daar meer over verwacht. Als kwartaalblad gemaakt door leden van de gemeenschap waren we echter al maanden bezig met dit nummer en kunnen we ook niet echt inspringen op de actualiteiten, vandaar dat we doen wat we altijd doen: het vieren van de Joodse cultuur en het Joodse leven in Nederland en van de vele sterke en inspirerende mensen die daarvan deel uitmaken. Het zou ook niet eerlijk zijn tegenover de vele sterke en interessante mensen in dit nummer om het over te slaan. Neem bijvoorbeeld Pep Rosenfeld, oprichter van de wereldberoemde comedygroep *Boom Chicago* in Amsterdam die nu dertig jaar bestaat. Hij, en zijn mede-'Boomers', hebben een onevenredig grote invloed op de Amerikaanse comedy scene vanuit Amsterdam. Toen ik Pep sprak, ver voor de gebeurtenissen in Israël, hadden we het over het opvallend grote aantal Joodse komieken en de invloed van de Joodse humor. Pep zei dat dit deels voortkomt uit 'lijden'. Uiteraard ging dat nog niet over wat er nu gebeurt in Israël. Hij doelde onder meer op de lange geschiedenis van antisemitisme. Hij wees ook naar zwarte komieken, die vanuit een vergelijkbare richting komen. Soms kun je beter lachen dan huilen, was zijn devies.

IJszeilers en Chanoekaconcerten

Wie heeft er verder gehoord van de Joodse IJszeilers van Monnickendam? Joden hadden daar tot aan de oorlog een rol in de visserij en vormden onderdeel van het lokale leven. Helaas was er wel een roofkunst-affaire rond een ijszeilboot van een van die families. Dit Chanoekanummer begint met een artikel over een van de organisaties die onder meer jaarlijks een Chanoekaconcert verzorgen in Amsterdam. Verder is er meer te lezen over Chanoeka in de columns van Asjer Waterman, die zijn hart ophaalt aan de dreidel, en van Krantz.

We kijken met ons allen uit naar betere tijden, Chanoeka sameach.
Ferry Biedermann, *hoofddirecteur*

Mediation bij JMW

U voelt zich machteloos, raakt verstrikt in uw emoties en het lijkt alsof de ander geen rekening met u houdt. Een mediator kan u helpen om weer met elkaar in gesprek te raken en er samen uit te komen.

Heeft u ruzie in de privésfeer, op het werk of met instanties? Een mediator stemt de behoeften, wensen en zorgen van iedereen af, waardoor met ieders mening rekening wordt gehouden. Doordat u samen naar een passende oplossing zoekt, zorgt mediation ervoor dat de uitkomst nog op lange termijn effectief is. Daarnaast bespaart het traject u ook tijd, energie en geld.

De mediators bij JMW zijn ervaren, onafhankelijk en onpartijdig. Daarbij staan vertrouwelijkheid en geheimhouding altijd voorop.

MfN
REGISTERMEDIATOR

Voor meer informatie over mediation en de lage eigen bijdrage kunt u op onze website kijken of contact opnemen met:
Judith de Rond (MfN-register): j.derond@joodswelzijn.nl
Marc Grünfeld: m.grunfeld@joodswelzijn.nl

088 - 165 22 00
www.joodswelzijn.nl

jmw

"Een vertrouwde sfeer"

Dat is dichtbij voor mij"

We zijn er voor iedereen met zorg én nesjomme

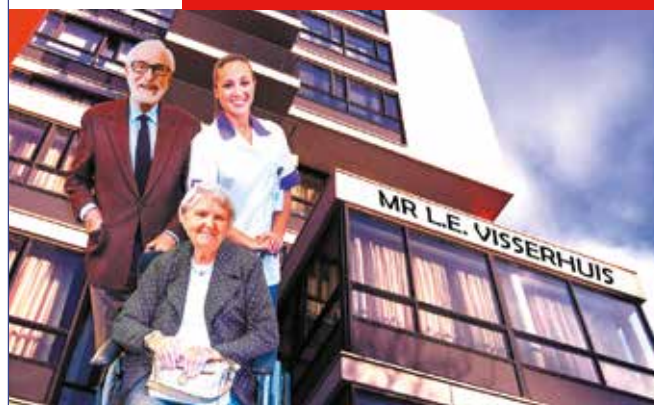
Ziekenhuis Amstelland

Ziekenhuisamstelland.nl

aangenaam dichtbij

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

EXECUTEUR • NL

Executeur.nl wikkelt uw nalatenschap af precies zoals ú dat wenst

De spelregels van het erfrecht zijn complex. Wij ontzorgen uw nabestaanden in moeilijke tijden.

- Benoeming in testamenten en levenstestamenten
- Deskundige afwikkeling en advies

Neem contact op: info@executeur.nl of **085-0604243**

Klaas Zondervan www.executeur.nl **rt(4) DE ERFGENAAM**

Muziek als lichtpunt

Chanoekaconcerten en meer

TEKST [ESTHER SCHOLTENS](#) FOTO [JEWISH MUSIC CONCERTS](#)

***The Jewish Amsterdam Chamber Ensemble*, bekend van het sinds 2015 jaarlijkse Chanoekaconcert in Het Concertgebouw, doet veel meer. Op 1 november was er een benefietconcert ‘voor vrede’ voor de slachtoffers in Israël en Gaza. Eerder trad het ensemble ook op voor Oekraïne. De plannen zijn groots, maar het begon allemaal met het Chanoekaconcert.**

Het Chanoekaconcert van *The Jewish Amsterdam Chamber Ensemble* is het grootste Joods culturele evenement in Nederland en één van de grootste van Europa. Ieder jaar geniet een tweeduizendkoppig publiek van de prachtigste composities en arrangementen en zingt uit volle borst mee met de bekende Chanoekakrakers. Sinds 2015 in Het Concertgebouw in Amsterdam en vanaf 2018 zelfs in de Grote Zaal, moet het dit jaar eenmalig uitwijken naar het Muziekgebouw aan het IJ.

Amsterdam kent tegenwoordig maar liefst twee Chanoekaconcerten. De Stichting Chanoekaconcerten, gesteund door B’nai B’rith Loge Hillel, geeft ook jaarlijks een concert in de Kleine Zaal van Het Concertgebouw. Voor de oorlog werden in Het Concertgebouw vaker Joodse concerten gegeven.

Het Chanoekaconcert dat meestal in de Grote Zaal plaatsvindt, wordt dus gegeven door *The Jewish Amsterdam Chamber Ensemble* van de stichting *The Jewish Music Concerts*. Yonathan van den Brink is zanger en bestuurslid en Barry Mehler directeur, spreekmeester en muzikaal manager. Wat is hun achtergrond en hoe raakten ze betrokken bij de Chanoekaconcerten?

Yonathan: “Ik heb een niet-Joodse Nederlandse vader en

een Israëlische moeder die meer met de Israëlische dan met de Joodse gemeenschap in Nederland heeft. Ze is bovendien behoorlijk seculier, totaal niet religieus. Tot ik van school thuis kwam en vertelde dat ‘er een kindeke was geboren’. Toen heeft ze me toch maar snel op Joodse les gedaan!

Ik heb voor het eerst meegedaan aan een Chanoekaconcert in 2018. Wat mij direct aansprak is dat het een openbaar concert was. Ook de diversiteit en het inclusieve karakter vond ik erg prettig. Ik voelde me er onmiddellijk thuis. Het repertoire is eveneens divers maar ook consistent Joods. Je zou kunnen zeggen dat ik door mee te doen aan de Chanoekaconcerten, verbonden ben gebleven met mijn eigen Joodse achtergrond. Ik kan rustig zeggen dat het een *labour of love* is.”

Barry: “Yonathan behoort tot de nieuwe generatie. Hij is de toekomst van de Nederlandse Joodse muziek, maar ook van Joods Nederland. Niet aangesloten bij een Joodse gemeente, niet behorend tot de incrowd, maar wel uitgesproken Joods.

Ik ben geboren in de VS, in een oude Duits-Joodse wijk in New York. Mijn moeder kwam op veertienjarige leeftijd naar de VS als illegale vluchteling, mijn vader kwam in de jaren vijftig nadat hij de concentratiekampen had overleefd. Mijn hele familie was erg muzikaal. Mijn moeder heeft een concert gegeven op de boot naar de VS. Ik heb het programmaboekje zelfs nog! Ik heb zang gestudeerd aan de Juilliard School, het conservatorium in New York.”

— *Hoe ontstonden de Chanoekaconcerten?*

Barry: “In 1989 verhuisde ik voor mijn toenmalige vriend naar Nederland. Zijn beste vriend was Jaap Hamburger, een bekende Nederlandse musicus. In 1990 werd hem gevraagd het koor van de Obrechtsjoel over te nemen. Hij vond het echter verschrikkelijk, want het koor was slecht. Als er bijvoorbeeld een choepa ‘op stand’ was, werd een koor uit Antwerpen gehaald. Jaap vroeg mij het koor over te nemen. Midden jaren negentig was het goed genoeg om in de Kleine Zaal van het Concertgebouw een Chanoekaconcert te geven.

In 2015 ontstond het idee om, net als in 1995, een Chanoekaconcert in Het Concertgebouw te geven. De voorwaarde was dat ik aan het geld kwam voor de

financiering ervan. Dat lukte en met een ensemble van professionele musici, de voorloper van *The Jewish Amsterdam Chamber Ensemble*, gaven we een experimenteel concert.

We wisten niet of het een succes zou worden, of er mensen op af zouden komen. Gelukkig was dat wel het geval. De Joodse gemeenschap zei zelfs: 'Over vijf jaar doen we het weer.' Ik zei: 'Waarom pas over vijf jaar? We doen het volgend jaar weer.' Zo is de traditie ontstaan. Een andere belangrijke mijlpaal was de overstap naar de Grote Zaal van Het Concertgebouw in 2018."

Yonathan: "Het voelde alsof de Joodse gemeenschap weer een deel van Amsterdam was! Bij de opening van het concert zei Barry: 'We're back!'

Het is toch bijzonder dat we zoveel publiek trekken. Veel van mijn vrienden waren voor het laatst in een synagoge

ceremonie, het is plezierig en je doet mee. Omdat het een veelzijdig publiek is, is het repertoire dat ook. *There's something for every one*: opera, jazz, crossover muziek, popmuziek, klassieke muziek en religieuze muziek. Toen Chanoeka en Kerst samenvielen, zong onze voorzanger met de pijes, Israel Nachman, *I'm dreaming of a White Chanukah (Christmas)* in het Jiddisch."

— Jullie ontplooiën ook andere initiatieven?

Barry: "Vorige zomer hebben we tijdens een Oekraïens benefietconcert in Den Haag tweeduizend euro opgehaald om te besteden aan Joods-Oekraïense musici die hun land ontvlucht zijn en hun studie moesten voortzetten in West-Europa. Het geld is in de vorm van een stipendium naar een jonge Oekraïense pianist uit Charkov gegaan. De concerten hebben dus ook een belangrijke maatschappelijke impact."

toen ze zelf nog kind waren. Nu komen ze ieder jaar naar het Chanoekaconcert. Ze vertellen dat ze het gevoel hebben thuis te komen."

**"Muziek is
ons middel."**

Barry: "Chanoeka is het feest voor iedereen: vroom, vrij, jong, oud, het maakt niet uit. Yanky Jacobs, de studentenrabbijn, zei: Voor veel mensen is het een ervaring die lijkt op naar de synagoge gaan. Er is een

Yonathan: "Het is zo dat we soms bijna opbouwwerkers zijn: we brengen mensen samen, we hebben het over maatschappelijke issues en willen de Joodse identiteit versterken. Muziek is ons middel.

We zijn bezig met een nieuw initiatief, *Music in Mokum*, waarmee we om de twee jaar een concert in het Muziekgebouw aan het IJ willen gaan geven. We hebben sinds twee jaar *The Summer Night of Jewish Music* in Den Haag, ook een blijvertje. We zien de Chanoekaconcerten als een opstapje naar iets groters."

Voor meer informatie,
zie www.jewishmusicconcerts.nl

Boom Chicago's Pep Rosenfeld

Humor van de schvitz

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO'S VIA PEP ROSENFELD EN BOOM CHICAGO

Toch is het wel een ding, Joden en humor. Pep Rosenfeld (55) groeide er in Chicago mee op omdat zijn vader een groot fan was van comedy en het heeft hem nooit meer losgelaten. Hij viert dit jaar als medeoprichter en -eigenaar de dertigste verjaardag van zijn comedygroep Boom Chicago in Amsterdam.

Juist nu het voor een groter publiek, mede door de hitserie Ted Lasso, duidelijk is geworden hoe ontzettend veel invloed 'Boom' heeft op de internationale comedy scene.

Pep, eigenlijk Jonathan, heeft het druk. De voorgaande week was hij in Brussel en volgende week gaat hij weer naar Helsinki om bij grote bedrijven en organisaties het comedy-gospel te verspreiden. Hij geniet duidelijk van de onverwachte kanten die comedy hem opstuurt, ook de zakelijke kant die niet altijd bekendstaat om de humor. "Het ergste is dat ik het nog leuk vind ook. Ik vind het leuk om een bedrijf te leren kennen, grappen over ze te schrijven, ze op de hak te nemen, hun wijn te drinken en dan verder te gaan."

Door het strakke schema spreken we elkaar via Zoom en hij heeft als achtergrond het café gekozen van de Amerikaanse hit-serie *Friends*. Ook comedy, maar niet helemaal de tak waar hij en Boom Chicago toe behoren. Die wordt vaak als stand-up aangeduid, maar bestaat eigenlijk vooral uit improvisatie (improv) en sketches (skits). Een van de redenen dat Boom zo invloedrijk is, en tegenwoordig gezien wordt als een broedmachine en opstapje naar meer roem en faam voor de acteurs, is de band met een andere iconische Amerikaanse televisieserie, *Saturday Night Live* (SNL).

Niet alleen schreef Pep zelf voor SNL in 2000/2001, een aantal van de meest bekende SNL-performers en schrijvers hebben ooit bij Boom, nu gevestigd aan de Rozengracht, op de planken gestaan. Met name Seth

Meyers, die nu zijn eigen Late Night praatprogramma heeft, en Jason Sudeikis, de maker en ster van Ted Lasso. Andere grote namen die in de loop der jaren voor kortere of langere tijd bij Boom hebben opgetreden zijn onder andere Jordan Peele, onder meer van *Mad TV* en de film *Get Out*, Brendan Hunt, ook van Ted Lasso, Amber Ruffin, die haar eigen Late Night show heeft op NBC, Kay Cannon, onder meer schrijver van de film *Pitch Perfect* en regisseur van *Blockers*, en niet te vergeten Greg Shapiro, de stem van Trump in de virale video *The Netherlands Second* bij Lubach op Zondag en voormalig columnist voor de Benjamin.

"Een klassieke Jood, behalve dat hij er niets aan deed."

De romance met comedy begon voor Pep via zijn vader, een academicus en "op sommige manieren een klassieke Jood, behalve dat hij er niets aan deed." Het gezin Rosenfeld woonde in Evanston, een stad in de staat Illinois en een buitenwijk van Chicago. Pep beschrijft zijn opvoeding als "zo *Reform* als je maar kan bedenken". Zijn oma van moeders kant was Joods maar zijn moeder was

niet-Joods opgevoed. Ze hadden thuis een kerstboom en een menora, die zelden tot nooit werd aangestoken. Maar de Seder met Pesach woonden ze “religieus” bij. En dan was er dus de liefde voor comedy van zijn vader, waar ook een Joodse culturele kant aan zat. “Ik ben grootgebracht op Mel Brooks, op Woody Allen, en toen ik naar de middelbare school en college ging was er Jerry Seinfeld. We zijn een grappig volk, maar weet je, Dave Chappelle, Chris Rock, Eddie Murphy... (bepaalde zwarte Amerikaanse komieken, red.) er is iets met lijden...”

— *Ja, dat zeggen sommige mensen over kunst, dat het alleen maar goed kan zijn als de kunstenaar geleden heeft. Is dat zo voor humor?*

Ik werkte ooit met iemand en er gebeurde iets ergs. Hij zei, “wat ga je doen, erom huilen? Lach erom! Ik dacht, ja, daarom zijn er de twee maskers van drama, lachen en huilen. Je moet er eentje kiezen. In moeilijke tijden klaag je erover of je maakt er grapjes over en alleen het

ene helpt om er beter mee om te gaan. Ik weet niet of het nodig is voor comedy om te lijden, maar denk wel dat het helpt en dat het je iets interessants geeft om grappig over te zijn.”

Holocaust en Seder

Hoewel hij zegt: “ik voel me zeker meer Joods dan niet-Joods,” ervoer Pep niet een hele sterke band met zijn Joods-zijn toen hij opgroeide. “Toen ik op school leerde over de Holocaust en het dagboek van Anne Frank, op dat soort momenten realiseerde ik me dat dat ook over mij gaat. Toen voelde ik dat het meest.” Ook waren er thuis wel discussies die voor hem een heel *Reform*-Joods karakter hadden. “Op een gegeven moment wilden neonazi’s door Skokie, vlak naast Evanston marcheren. Thuis waren we behoorlijk links en aan de kant van de vrijheid van meningsuiting en ik herinner me de discussies binnen de familie of ook neonazi’s moesten kunnen marcheren. Dat was een ding.”

“Op zijn minst beledigd zijn als iemand iets antisemitisch zegt.”

Eenmaal in Nederland en bezig met Boom Chicago vanaf 1993, had hij helemaal weinig tijd meer voor het Jodendom. Het was niet iets waar hij bijzonder naar op zoek was, noch zocht hij aansluiting bij de Joodse gemeenschap. Ook van het bijwonen van de Seder kwam het niet meer. “Ik ben maar naar één Seder geweest hier in Nederland en dat was heel leuk. Ik was uitgenodigd door iemand die bij Boom Chicago werkte, maar toen stopte hij bij Boom en ik ben nooit meer uitgenodigd (hij lacht). Maar het was fantastisch, ik nam de kinderen mee naar de Seder en dat was leuk.”

— En verder doe je er niets aan?

“Vorig jaar was de eerste keer dat ik met Chanoeka de menora aanstak hier in Amsterdam. Ik had iets gelezen over een toename van het antisemitisme en ik vond dat mijn kinderen, die helemaal geen band hebben met het Jodendom, zich op zijn minst beledigd moeten voelen als iemand iets antisemitisch zegt. Dat is het absolute minimum.”

— Heb je er in je buurt opmerkingen over gekregen, als mensen het zagen?

“Niemand heeft er iets van gezegd, als het al opviel, want het zal niemand in de buurt hebben verrast. Het commentaar kwam vooral van mijn jongens die vroegen waarom ik het deed.”

Gewone Nederlanders in Amsterdam

Zijn tweelingzonen van bijna zeventien voelen zich “gewone Nederlandse jongens die in Amsterdam wonen,” zegt Pep. Hij bespeurt weinig behoefte bij ze om terug te gaan naar hun roots. “Aan moeders kant zijn beide grootouders Indonesisch. Maar toen we naar Indonesië gingen zagen ze het volgens mij niet als teruggaan naar hun roots. Het was gewoon een vakantie in Indonesië. Dat is interessant want zoals ik al zei, hun grootouders zijn dus Indonesisch.

“Ze weten dat ze een Amerikaanse vader hebben. Die heeft ze dus niet bewust gemaakt van het Joodse deel. Ik heb geen idee of ze opeens, als ze dertig worden, ontzettend veel behoefte krijgen aan dat deel van hun achtergrond. Dan kunnen ze het zelf gaan uitzoeken.”

— Je zonen hebben dus weinig van doen met hun Joods zijn, dat was niet iets dat je had willen overbrengen?

“Toen ik naar die Seder ging dacht ik: dat is leuk

voor de kinderen want ik herinnerde me dat het als kind belangrijk voor me was. Achteraf gezien had ik het graag ieder jaar met ze gedaan, maar daar is het nu te laat voor. Het was niet belangrijk genoeg om het zelf te doen. Dus, ja, ik had het leuk gevonden, maar het was niet belangrijk genoeg.

Een beetje droevig als ik het zo hardop zeg. Ik had er nooit zo over nagedacht, maar als je dan een vraag wordt gesteld, erop terugkijkend had ik het anders willen doen. Maar ik weet waarom het niet zo is gegaan en daar is niets meer aan te doen.”

“Waar ik het meest trots op ben, is de breed-vertakte Boom Chicago gemeenschap.”

Hij vindt gemeenschapsgevoel wel belangrijk, het is iets dat hij ook aantreft bij een van de partners waarmee hij Boom Chicago heeft opgezet, de Grieks-Amerikaanse Andrew Moskos. “Iedereen met een etnische achtergrond is zich wel bewust van die etniciteit.” Mijn beste vriend is Grieks-Amerikaans en ik heb veel tijd doorgebracht met Grieks-Amerikanen en dat voelt heel fijn. Het is gewoon prettig om een gemeenschapsgevoel te hebben.” Dat gevoel hoeft echter niet alleen vanuit achtergrond en etniciteit te komen. Ook de huidige en voormalige leden van Boom Chicago vormen een veelal hechte gemeenschap.

Dertig jaar Boom

“Dat is de gemeenschap waar ik het meest trots op ben, de breed-vertakte Boom Chicago gemeenschap. Niet alleen de mensen die beroemd zijn geworden. Mijn vader zou dat *Naches* noemen. Het geeft zoveel voldoening en plezier om voormalige medewerkers beroemd te zien worden of fantastische dingen te zien doen die heel populair worden. Maar ook het idee dat als Oranje op het Wereldkampioenschap speelt, een groep mensen ergens in Los Angeles samen naar de wedstrijd kijkt, uitgedost in oranje. En veel van die mensen hebben nooit met elkaar gewerkt omdat ze niet tegelijk hier waren, maar ze hebben allemaal de Boom Chicago ervaring gemeen, daar ben ik erg trots op.”

— Dat is een gemeenschap die jullie in de loop van dertig jaar zelf hebben opgebouwd?

“We zijn zo trots op onze dertigste verjaardag dat we er een boek over hebben geschreven, *Boom Chicago Presents The Thirty Most Important Years in Dutch History**. Ik denk dat we op een grappige manier

Pep (rechts) op het toneel met Jason Sudeikis en Brendan Hunt en de leden van Boom Chicago

Pep zakelijk,
bij Brand Minds
in Boekarest

het verhaal vertellen van Boom Chicago en wat er in die dertig jaar allemaal is veranderd in Nederland. En er staan veel interviews in met die voormalige medewerkers. Met sommige daarvan hebben we meer contact dan met anderen, maar met heel veel is er nog een band en die komen ook af en toe terug.

Toen Brendan in Amsterdam was om de aflevering van Ted Lasso op te nemen die zich hier afspeelt, stuurde hij steeds tekstberichten met dingen als: hoe zeg je dit of dat in het Nederlands, waar kunnen we dit of dat het beste doen. Ja, we zijn nog hele goede vrienden en als we elkaar zien dan wordt het regelmatig een soort feest van moppen en verhalen, dat is echt ontzettend leuk. En dat geldt zowel voor mensen als Brendan Hunt en Seth Meyers als voor anderen die hier minder bekend zijn.”

— *Toen je begon, had je toen al het idee dat dit een soort broedmachine voor talent zou zijn?*

De partner waarmee ik dit ben begonnen, Andrew Moskos, heeft altijd meer het visionaire zakeninstinct gehad. Toen we net begonnen, dacht hij dat het echt iets kon worden. Ik dacht eerst: ach, dit is een aardige manier om de zomer door te komen. Daarna dacht ik: ach, het is aardig om een paar zomers te doen. Het duurde even voordat ik me realiseerde dat het een fantastische levenskeuze was. En we dachten nooit dat de mensen die hier hadden gewerkt beroemd zouden worden. We kwamen vaak in Second City in Chicago (een befaamde Amerikaanse comedyclub, red.) en we zagen dat mensen die daar op het podium stonden bekend werden en in films en op de televisie verschenen. We vonden dat altijd heel cool en het kwam nooit bij ons op dat dat ook kon gebeuren met mensen die bij Boom Chicago op het podium stonden.

“Lachen als
twee oude Joden
in een schvitz.”

— *Je werkt nu dus ook met grote bedrijven?*

“Ja, dat is ongeveer 95 procent van wat ik tegenwoordig doe, de dingen voor het zakenleven. We doen van alles en we zijn er ook echt goed in ... We geven les, we gebruiken improvisatietechnieken om samenwerking en innovatie te bevorderen en communicatie en leidinggevende capaciteiten op te bouwen. Hoe ze beter overkomen, dat is goed voor zowel verkopers als leiders. En we doen optredens voor bedrijven, we doen een scala aan dingen. Eerst was het iets extra's, toen was het de helft van wat we deden en nu is het een apart bedrijf.”

— *Maar je doet ook nog politieke comedy, bijvoorbeeld met Greg Shapiro, zoals soms over Trump. Hoop je stiekem dat Trump wint zodat er weer meer materiaal is voor comedy?*

“Nee, absoluut niet. Ik denk dat het Patton Oswald was die dat goed beantwoordde. Toen iemand aan het eind van de ambtstermijn van George W. Bush zei: jullie komieken, jullie gaan George Bush nog missen, antwoordde Oswald: ‘Ik zou de tien minuten aan materiaal die ik over George Bush heb zonder aarzelen inleveren als we geen oorlog hadden’. Zo zien we Trump ook. De wereld eindigt niet als Trump verdwijnt, maar misschien wel als hij weer president wordt. Dat zegt Greg erover. We doen nog steeds politieke optredens en ik geniet ervan. Ik houd ervan om met hem te werken en ik maak graag grappen over de politiek.”

— *Denk je dat er iets Joods zit in je humor of in het feit dat je de comedy kant bent opgegaan?*

“Zeker, Greg is een van mijn beste vrienden en ook een Joodse komiek van middelbare leeftijd. Als we bij elkaar zijn dan zeg ik vaak: moet je naar ons kijken, we zitten hier te lachen als twee oude Joden tijdens het eten. Of we gaan op onze verjaardagen naar de sauna en dan was het: we zitten hier te lachen als twee oude Joden in een schvitz, een sauna. Maar met mijn laatste verjaardag realiseerde ik me, oh nee, we zijn nu echt twee oude Joden die zitten te lachen in een schvitz.” •

* Voor het boek Boom Chicago Presents
The Thirty Most Important Years in Dutch History,
zie <https://boomchicago.nl/book/>

Carry van Bruggen

Nog altijd springlevend

TEKST KARIEN ANSTADT

Toen in 2002 een canon van de Nederlandse letterkunde werd opgesteld, was Carry van Bruggen een van de ruim honderd schrijvers die daarin werd opgenomen. Terecht, want deze auteur (1881-1932) wordt generatie na generatie opnieuw ontdekt en haar werk blijft uitgegeven. Hoewel haar stijl nu ouderwets aandoet, is de kern van haar thematiek nog steeds actueel.

Ze oversteeg als vrouw haar tijd, was oorspronkelijk, individualist in hart en nieren en veelzijdig. Carry van Bruggen schreef niet alleen een aantal romans, zoals onder andere het bekende *Eva* en *De verlatene*, maar ook impressies, korte verhalen, journalistieke artikelen en het filosofisch werk *Prometheus*.

Carry van Bruggen was de schrijversnaam van Carolina Lea de Haan die ook de pseudoniemen Justine Abbing en May gebruikte. Ze was de net iets oudere zus van Jacob Israël de Haan (zie Benjamin 131) en deelde met hem een zeer gevoelige en begaafde natuur. Beiden verwierven bekendheid als auteur, maar vooral Carry van Bruggen behoort nu tot de klassiekers.

Jodendom

De invloed van haar Joodse jeugd in een arm gezin is voor haar ontwikkeling en veel van haar werk bepalend geweest. Het Joodse milieu en de verhouding tot de niet-Joodse buitenwereld brachten spanningen met zich mee door antisemitisme, armoede en de altijd aanwezige angst niet geaccepteerd te worden.

In een interview met André de Ridder in juli 1915 voor Tijdschrift Den Gulden Winckel zegt van Bruggen hierover: "Als kinderen waren wij gedwongen iedereen

Carry van Bruggen, ca. 1915

te ontzien en toch wisten we, door onze trotschen aard, dat we boven de anderen stonden ... vandaar iets onevenredigs in onze opvoeding, terzelfdertijd een tekort en een teveel aan zelfvertrouwen..."

De vraag voor haar was of het wel mogelijk is om tussen twee culturen te leven en of je, als je verder wilt komen in het leven, niet gedwongen wordt om een keuze te maken. Van Bruggen vertolkt deze problematiek in verschillende romans. In *De Verlatene* (1910) probeert zoon Daniël zich aan het streng orthodoxe milieu van zijn vader te onttrekken door intellectueel op het hoogste niveau te presteren en gaat dochter Esther een relatie aan met een welgestelde niet-Jood.

In *Het huisje aan de sloot* (1921), geschreven vanuit een klein meisje, opgroeïend in de mediene in een sterk op zichzelf betrokken Joodse kehilla, speelt ook de angst voor uitsluiting. In het hoofdstuk *De Brief* wacht haar broer, die toch zulke goede cijfers had, op toelating tot “t Fransche school”. Het meisje dat met haar broertje meeleeft huilt omdat de toelatingsbrief nog steeds niet is gekomen: “Niemand in huis begrijpt waarom de brief toch niet kwam. Moeder en Vader denken dat het komt omdat ze Joden zijn, de anderen willen van Joden niets weten.” Of komt het omdat ze arm zijn, vraagt het meisje zich af. Uiteindelijk komt er toch een positief bericht. Die onzekerheid bij Joden is echter in die tijd altijd aanwezig.

“Eenmaal volwassen
maakt zij zich los
uit het orthodox
Joodse milieu.”

Van Bruggen heeft zelf eens verteld hoe haar ervaringen van de eerste veertien jaar van haar leven een bron voor haar werk vormden. Eenmaal volwassen maakt zij zich los uit het orthodox Joodse milieu, zonder haar Joodse achtergrond ooit te verloochenen. Het lijkt een paradox: de Joodse traditie van vragen stellen, beargumenteren, tegenargumenten inbrengen, deze manier van denken lijkt haar ertoe gebracht te hebben de Joodse groep als groep te verlaten. De Joodse identiteit, die ze als deel van haar identiteit beschouwt, en de positie van Joden als minderheidsgroep in een samenleving, blijven haar bezighouden. Ze mengt zich als schrijvende vrouw in de vele discussies hierover binnen de samenleving.

Filosofische instelling

Als volwassen vrouw leest Carry, leergierig als ze is, wat ze maar te pakken kan krijgen. Ze is opgeleid tot onderwijzeres want ze kreeg niet, zoals haar broer, de kans om een universitaire studie te doen.

De Eerste Wereldoorlog, gepaard gaande met nationalisme en patriottisme, dringt ook door in het officieel neutrale Nederland. De oorlog en deze ontwikkeling raken haar diep. Ze ziet de gevaren van natiestaten die de eigen homogeniteit en superioriteit, waarbinnen geen plaats is voor andersdenkenden, propageren.

De tijdgeest brengt haar tot het ontwikkelen van een eigen filosofie die uitmondt in haar werk *Prometheus* (1919). De kern van dit werk is nog steeds interessant en actueel en gaat over de relatie tussen individu en collectief, die haar als lid van de Joodse minderheidsgroep al eerder had beziggehouden.

De mens herbergt volgens haar twee tegengestelde driften, enerzijds om zichzelf als individu te onderscheiden, anderzijds om deel uit te maken van een gemeenschap of groep. Omdat de mens in zijn individuele onderscheidingsdrift niet excentriek wil zijn, is hij gebonden aan de gemeenschap. Carry onderzoekt hoe de rechten van het individu toch gewaarborgd kunnen worden.

In *Hedendaagsch fetischisme* (1925) geeft Carry van Bruggen haar visie op de in haar tijd gangbare taalwetenschap en de blinde vlekken die zij daarbinnen aantreft. Uitvoerig gaat zij in op de relatie tussen taal en nationalisme. Het gedachtegoed van haar boek *Prometheus* komt terug, maar dan op het gebied van taal. Binnen de “kaste”, ook in een democratie zijn de kasten niet verdwenen, kan men zich nu onderscheiden door taalgebruik.

Zodra de “gewone man of vrouw” taal van de “hogere kaste” overneemt, gaat die “hogere kaste” weer andere taal gebruiken om zich te onderscheiden. Van Bruggen: “De kinderen van de vischvrouw zeggen Moeder, mevrouws kinderen zeggen Moe, de kinderen van de vischvrouw zeggen Moe, Mevrouws kinderen zeggen Ma, de kinderen van de vischvrouw zeggen Ma, en mevrouws kinderen zeggen weer Moeder.”

Individualisme als enige ‘isme’

Individualist Carry van Bruggen wil zich uiteindelijk aan geen enkele groep conformeren, zij moet niets hebben van alle “ismen”, of dat nu socialisme, communisme, feminisme of zionisme is. En ook al noemt ze zichzelf

Carry van Bruggen door
J.D. Hendriks, ca. 1920

geen feministe, ze houdt zich wel degelijk bezig met de vraag wat het betekent om vrouw te zijn. Zelfstandig, onafhankelijk denken, doorgronden en zelfinzicht verwerven, dat zijn haar doelen. Niets als vanzelfsprekend aannemen of overnemen. Zij stelt zich, in een tijd dat vrouwen weinig meetellen in intellectuele discussies, moedig op. Ze schrijft strijdbaar, geestig en neemt vaak posities in die haar niet in dank worden afgenomen. Ze krijgt dan ook naast waardering veel kritiek, maar laat zich dan niet uit het veld slaan en reageert daar weer op. Individualist Carry van Bruggen is in al haar werk aanwezig.

In 1904 trouwde Carry met de niet-Joodse journalist Kees van Bruggen. Zij krijgen twee kinderen, maar het huwelijk houdt geen stand. In de periode dat zij gaat scheiden schrijft zij *Een coquette vrouw?* (1915), een sleutelroman naar aanleiding van de ondergang van haar huwelijk. Hoofdpersoon Ina ervaart geleidelijk aan hoe ver zij en haar echtgenoot Egbert geestelijk van elkaar af staan. Zijn zakelijke en feitelijke instelling met vaststaande meningen, en haar onderzoekende en analyserende geest botsen voortdurend met elkaar. Voor hem is altijd alles duidelijk, zij verwondert zich nog altijd over van alles en twijfelt vaak. Als zij in discussies om argumenten vraagt, valt hij haar alleen maar aan en noemt haar ijdel. Hij breekt alles en iedereen af wat haar, met haar overgave aan het leven, hoe langer hoe meer gaat tegenstaan. Daarbij kleineert hij haar en de kwaliteit van haar schrijverschap voortdurend, waarbij het feit dat zij een vrouw is een belangrijke rol speelt.

Carry van
Bruggen
met haar
kinderen

“Drie belangrijke identiteiten, die van geassimileerde Jodin, van denkende schrijfster en van vrouw.”

Als zij hem een door haar geschreven verhaal laat lezen volgt de volgende dialoog: “Heb je het uit, Egbert? ’t Is nog een hele geschiedenis geworden, nietwaar? Ruim dertig bladzijden? ‘Ja, het valt me erg mee, en als je zo voortgaat, worden we nog kapitalisten.’ lachte hij. ‘En hoe vind je

het?’ Benepen piepten de woorden uit haar keel’. ‘O, het zal wel in de smaak vallen, denk ik. Het is werkelijk heel fatsoenlijk geschreven, en er zijn altijd een massa mensen, vrouwen vooral, die zulk soort dingen graag lezen.’

Ina hoort naast zijn woorden ook de geringschatting in zijn toon en er volgt een discussie die uitloopt op ruzie. En zo gaat het vaak. Onder andere door dit tekort gaat Ina op zoek naar waardering en liefde buiten haar huwelijk, wat uiteindelijk het

einde van de relatie inluidt.

In dit boek komt ook duidelijk naar voren hoe de hoofdpersoon worstelt met de traditionele rol die van haar als vrouw wordt verwacht, een voorwaarde om liefde te ontvangen, en de behoefte zich van die rol te bevrijden. En zo komen drie belangrijke identiteiten, die van geassimileerde Jodin, van denkende schrijfster en van vrouw tot uiting in haar werk. Op latere leeftijd lijdt Carry van Bruggen aan ernstige depressies, zij sterft na een overdosis slaapmiddelen in 1932. Haar werk leeft voort. •

Bronnen:

Carry van Bruggen (1881-1932), *samengesteld en ingeleid door Jan Fontijn & Diny Schouten, De Engelbewaarder, 1978*
De dochter van een gazan, Carry van Bruggen in de Nederlandse samenleving (1900-1930) door Madelon de Keizer, 2006.

10x ERGERNISSEN

Over onlogische zaken

De wereld zit raar in elkaar, reden genoeg voor Jolan Toff om zich te ergeren aan voor hem onverklaarbaar onlogische zaken.

- 1 Je wordt geacht in de supermarkt de broodjes met een tang uit het vak te halen en in een moeilijk te openen plastic zakje te doen. Deze is dusdanig ontworpen dat de broodjes er makkelijk uitvallen.
- 2 Elk doosje medicijnen heeft een bijsluiter. Per jaar worden er in Nederland 420 miljoen doosjes medicijnen uitgegeven, veelal gebruikt door mensen die al jaren dezelfde medicatie gebruiken. Er worden dus, op zijn minst, tientallen miljoenen onnodige bijsluiters gemaakt.
- 3 IJdele mensen die, wat voor weer het ook is, hun tatoos willen showen. Dan zie je ze, als het vriest, in een driekwart broek en met opgestroopte mouwen lopen.
- 4 Schoenen met losse veters dragen omdat het modern is. Je kan een doodsmak maken.
- 5 Restaurants waar de menu's uitsluitend in het Engels zijn.
- 6 In het journaal wordt bij het weerbericht de temperatuur van een aantal steden vermeld. Amsterdam, de stad met de meeste inwoners en bezoekers, staat daar niet bij.
- 7 Toiletdeuren waar een afbeelding op staat waarbij je moet nadenken welke deur voor mannen is en welke voor vrouwen.
- 8 In het NOS-journaal geeft de correspondent in Paramaribo commentaar op gebeurtenissen in Buenos Aires, 7000 km verder. Alleen omdat dit in hetzelfde werelddeel is.
- 9 Servethouders of handdoekautomaten zijn zodanig geconstrueerd dat als je er één uit wilt halen er altijd meerdere meekomen. Met plastic boterhamzakjes gebeurt dit ook altijd.
- 10 Het lepeltje voor je *coffee to go* is meestal te klein zodat, als je wilt roeren, je altijd met je vingers in het schuim zit. •

FOTO'S: PATRICK STERNFELD

Krantz doet gewoon

TEKST FERRY BIEDERMANN

“Lichtjesfeest? Wat voor lichtpuntjes kunnen we nog zien in deze donkere dagen?” Rabbijn Shlomo Krantz kon zich maar met moeite inhouden om niet nog agressiever te reageren op de eigenlijk best onschuldige vraag van Yaron Lemberg, de nieuwste en ook oudste leraar op de Joodse kleuterschool in de betonnen, maar groene, Amsterdamse buitenwijk waar ze beiden woonden.

Krantz was Yaron tegengekomen toen hij net de groentewinkel wilde binnenstappen van zijn vriend Mo en was al enigszins kregelig geweest toen hij Yaron naar buiten zag komen. De zaak van Mo was zijn oase van rust, de bubbel waar de kehilla met alle moeilijke vragen en zorgen hem even niet kon lastigvallen. Net ver genoeg weg van de andere plekken waar ze elkaar constant tegenkwamen, het bagelcafé, de slager, de boekenwinkel. Tot overmaat van ramp was het Yaron die nu zijn illusie van isolatie kwam doorprikken. Krantz had dan wel een professionele plicht om zich open en positief op te stellen tegenover de leden van zijn gemeenschap, maar hij kon niet tippen aan de altijd even vrolijke, optimistische en goedlachse instelling van Yaron. Gewerd Krantz er van, zeker de afgelopen tijd, met alle ellende die ze over zich heen hadden gekregen vanwege de gebeurtenissen in Israël.

“Krantz, wat een geluk dat ik je tegenkom,” had de weinig sensitieve Yaron hem uitbundig toegeroepen. Krantz kromp meteen al instinctief ineen en had het eigenlijk het liefst op een rennen gezet. In plaats daarvan deed hij alsof hij zich vergist had en helemaal de winkel van Mo niet in wilde lopen. Yaron ging onverstoord door: “Ken je deze plek, wat een juweeltje, ik ga er al mijn collega’s over vertellen. De groenten zijn zo vers en de eigenaar biedt je ook nog eens een kopje thee aan.”

Krantz maakte een gebaar met zijn hand om hem af te kappen. “Nee, ik ken het niet en ben ook niet van plan hier te komen. We hebben onze koosjere winkels en de plekken waar we al jaren komen, waarom helemaal hier? Nee, niets voor mij.” Yaron deed alsof hij niets merkte van de vijandige toon van Krantz, maar bond wel wat in. “Sorry, natuurlijk moet je als rabbijn wel heel goed kijken waar je boodschappen doet. Afijn, zoals ik al zei, wat goed dat ik je zie, ik wilde je vragen over de voorbereiding op het lichtjesfeest. Gaan we iets leuks doen voor de kinderen dit jaar? Het is mijn eerste Chanoeka op school.”

Dat was de vraag die Krantz bijna deed ontploffen. Zijn reactie had niet alleen te maken met de stress van de afgelopen tijd realiseerde Krantz zich. Hij had gewoon ook weinig geduld voor Yaron en zijn zweverige, optimistische en altijd vrolijke houding. Dat was niet altijd zo geweest; tot een paar jaar geleden was Lemberg, zoals hij toen nog door het leven ging, een redelijk saaie boekhouder. En een hele goede, herinnerde Krantz zich enigszins bitter. Niet alleen was het moeilijk te verwerken dat zo iemand opeens besloot zich om te scholen tot kleuterleider, Krantz was ook nog eens zijn accountant kwijt.

Krantz deed zijn best om zijn onredelijke woede onder controle te houden. Hij nam Yaron bij de elleboog en manoeuvreerde hem weg van de deur van Mo, die hem al had opgemerkt en betekenisvolle blikken begon te geven. Twee klanten liepen om hen heen door de beginnend druilregen en gingen de winkel in. Krantz zuchtte diep. “Hoor eens, Yaron, dit is niet de beste plek en het beste weer om het te hebben over het vieren van Chanoeka. Ik ben er eigenlijk ook niet de aangewezen persoon voor. Dat moet je op school bespreken met je collega’s.” De nieuwbakken kleuterleider liet zich niet uit het veld slaan door de nog altijd enigszins bruuske toon. “Dat heb ik al gedaan en ze zeiden allemaal dat ik het aan jou moest vragen. Jij hebt altijd zulke goede ideeën voor de feestdagen, dat zei Esther vooral.”

“Juist nu zou ik niets anders doen dan hoe we het gewoonlijk doen.”

Krantz kon zich de vileine glimlach van Esther Vertevoren, het schoolhoofd, helemaal indenken. Hij had in hun studentenjaren een kortstondige relatie met haar gehad en hoewel ze nog altijd vriendelijk met elkaar omgingen, liet ze geen gelegenheid voorbijgaan om hem een hak te zetten. Helaas had zijn vrouw, Jessica, hem na enkele uit de hand gelopen grollen verboden om revanche te nemen.

Krantz masseerde de bovenkant van zijn neus met twee vingers. “Yaron, dat is onzin. Chanoeka is zo al leuk genoeg voor de kinderen. Kaarsjes, cadeautjes, de dreidel, spelletjes, liedjes, soefganiot, wat wil je nog meer? Ik denk dat ze je een beetje voor de gek houden op school, omdat je nieuw bent.”

Als Krantz had gedacht dat Yaron daardoor wel zou inbinden, had hij het mis. “Oooh, denk je echt dat ze me op school aan het ontgroenen zijn,” vroeg Yaron op

opgewonden toon. “Wat goed, ik was al bang dat ze te veel respect voor me zouden hebben omdat ik zoveel ouder ben dan de meesten, en ook hun boekhouding heb gedaan. Nu hoor ik er echt bij, dank je Krantz.”

Het leek voor Krantz wel alsof de voormalige boekhouder steeds verder wegzakte in een kinderlijke naïviteit, maar wie was hij om de man zijn illusies te ontnemen? De realiteit was zwaar genoeg. “Goed, goed, ik ben blij dat je daar je draai hebt gevonden,” zei Krantz en deed alsof hij wilde doorlopen.

Yaron was echter nog niet klaar met hem en hield hem aan zijn arm vast. “Maar toch, wat moeten we die kinderen nu vertellen over de Makkabeeën in deze tijden? Dat is ook een verhaal met veel bloedvergieten, is dat wel gepast?”

Krantz maakte zich voorzichtig los uit de greep van de kleuterleider. Hij besloot tot verbazing van Yaron toch de deur naar de winkel van Mo te openen en naar binnen te stappen. “Dat kan je het beste zelf invullen, Yaron, je bent in alles zo optimistisch. Juist nu zou ik niets anders doen dan hoe we het gewoonlijk doen. We moeten ons niet uit het veld laten slaan.” En daarmee stapte hij de warme winkel in waar Mo al een kop thee voor hem had klaarstaan. •

 Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

**In tijden van duisternis biedt
Jonet.nl u licht en helderheid**

De ironie van de dreidel

TEKST ASJER WATERMAN

Het bewijs dat wij in de beste eeuw van de geschiedenis leven? In Amerika zijn er mensen die het Major League Dreidel kampioenschap hebben opgezet.

Jazeker, een heus kampioenschap rondom het kinderspel met een tolletje dat bij Chanoeka hoort. Maar dan zonder chocolade geldstukken of ander snoep. En bij de professionele variant bepaalt niet meer geluk of je wint (het zou anders immers een gek kampioenschap worden) maar je vaardigheden op tolgebied. Wie het langst de dreidel op een klein stuk kan laten ronddraaien is de winnaar.

Chanoeka is misschien wel de enige Joodse feestdag waaraan een spel verbonden is. Volgens een legende gaat de geschiedenis van het spel terug naar de tijd van de Makkabeeën. De Grieken hadden het Joden verboden om Tora te bestuderen. Als ze dat in het geniep toch deden en dreigden betrapt te worden, zouden ze deze tol tevoorschijn hebben gehaald en er fanatiek mee zijn gaan tolleren. Als de Griekse soldaten vervolgens binnenstormden speelden ze de vermoorde onschuld, als waren ze niet bij elkaar om Tora te leren, maar om te gokken.

snijden. In werkelijkheid komt de dreidel voort uit het populaire volksspel dat als T-totum bekend staat. Een gokspel waarbij gebruik werd gemaakt van een tol met vier of meer zijden. De vierzijdige variant had de eerste letters van de Latijnse woorden voor ‘alles, half, niets en inleggen’ op de zijden staan. In onze Joodse variant worden dat dan de Hebreeuwse letters Noen, Sjien, Hé en Gimel, refererend aan de woorden in het Jiddisj: nichts, shtell arein, halb en ganz. Beter goed gejat dan slecht bedacht zullen we maar zeggen.

“Een spel dat vanuit de dominante niet-Joodse cultuur is komen overwaaien.”

Deze vorm van het spel is ergens in de middeleeuwen vanuit Engeland en Ierland, waar de tol een trendel werd genoemd, naar Duitsland overgewaaid. De letters werden door de Joden aangepast naar letters die ze kenden, en trendel werd dreidel, varfel of goyrel. In de moderne tijd is de tol ook bekend onder de Hebreeuwse benaming sevivon, de term die aan de tol werd gegeven door de toentertijd vijfjarige zoon van Eliëzer ben Jehoeda, de vader van het moderne Hebreeuws. Op dat moment was het spel met de dreidel inmiddels zó ingeburgerd in de Joodse cultuur dat het een eigen Hebreeuwse naam nodig had. Want wie Chanoeka zegt, zegt dreidel. Of sevivon, varfel of goyrel zo je wilt.

En dat heeft iets ironisch. Het Chanoekaverhaal vertelt over de Griekse overheersing, over de opstand van de Makkabeeën tegen de verregaande invloed van de Griekse cultuur op de Joodse cultuur in die tijd. Dat het spel, dat in latere tijden onlosmakelijk met deze feestdag verbonden is, nu juist een spel is dat vanuit de dominante niet-Joodse cultuur is komen overwaaien, is op zijn minst opmerkelijk te noemen.

Daarmee is Chanoeka niet alleen het feest van de Joodse onafhankelijkheid, van het recht om een Joods leven te kunnen leiden, maar ook het feest van de positieve cross-culturele beïnvloeding. Want zeg eerlijk, zonder dit spel zou Chanoeka Chanoeka niet meer zijn. Chag Chanoeka sameach! •

Om te doen alsof je aan het gokken bent heb je niet per se een tol nodig, hoor ik je denken. Historisch lijkt deze legende – hoe leuk ook – dan ook niet veel hout te

**Blijf op de hoogte
via de vernieuwde
Benjamin website:**

[www.joodswelzijn.nl/
benjamin-online](http://www.joodswelzijn.nl/benjamin-online)

*Schrijf je ook in om mails te ontvangen
als er nieuws op de website staat!*

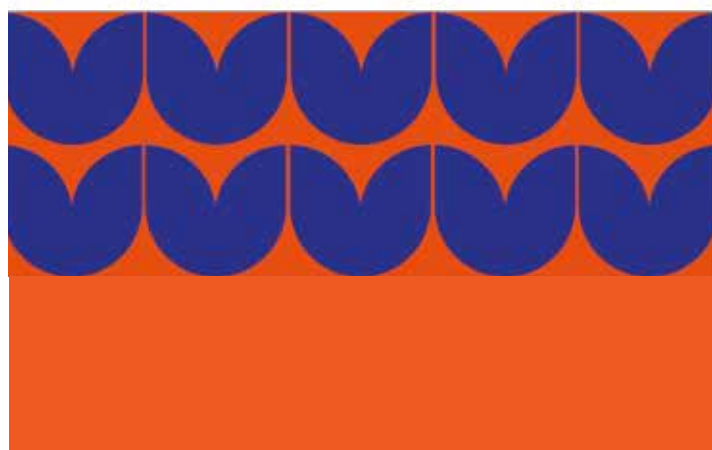
FEB 18, 2024
@Regio Amsterdam

EN
NL

Limmoed Nederland

De Volgende stap op jouw Joodse weg

REGISTER NOW: limmoed.nl

Nieuwsgierig?
Een vrijblijvend
gesprek of
meelopen is
altijd mogelijk.

**Bijdragen aan het psychisch
welzijn van Joodse cliënten?**

Kom werken bij het Sinai Centrum!

Bijvoorbeeld als:

- Master-, GZ-, of Klinisch psycholoog op de polikliniek in Amstelveen
- Verpleegkundige langdurige zorg in Amsterdam, Kastelenstraat
- Verzorgende IG langdurige zorg in Amsterdam, Kastelenstraat

Sinai
centrum • Joodse GGZ

Kijk voor alle informatie op
www.sinaicentrum.nl/joodseggz/werken-bij

Monnickendam

Visserij, ijszeilers en roofkunst

TEKST PATRICK STERNFELD EN KARIEN ANSTADT BEELD PATRICK STERNFELD

De uit Monnickendam afkomstige familie Witmond heeft in augustus weer formeel bezit genomen van een ijszeilboot die in de oorlog was gestolen. De zaak werpt niet alleen een licht op de gang van zaken rond roofkunst. Maar ook op de aanwezigheid van Joden in de visserij en als ijszeilers in het oude vissersdorp.

Monnickendam beleefde vanaf 1575 een bloeiperiode als vissersdorp. Ook Joden die hier woonden verdienden hun brood in de visserij-industrie. Zo had Philip Witmond er rond 1900 een ansjovis-inleggerij. Zijn achterkleindochter, Annette Witmond, heeft veel speurwerk gedaan naar haar voorouders en het stadje. Het onderzoek was niet alleen ingegeven door nieuwsgierigheid. Decennialang hebben de Witmonds als rechthebbende familie hun gelijk moeten zien te krijgen in een roofkunst-kwestie, die van ijszeilboot de Sperwer.

Vroege Joodse aanwezigheid

We wandelen met Annette door een van de stadspoorten het stadje in. De vele monumentale panden getuigen van de vroegere bedrijvigheid, die naast visserij - dus visvangst, visrokerijen en inleggerijen - uit scheepswerven en handel met Amsterdam bestond. Tegenover de Grote of Sint Nicolaaskerk, gebouwd in de 15de tot 17de eeuw, ligt een oorlogsmonument met de namen van de zestien in de oorlog vermoorde Joodse inwoners. Verderop komen we bij een van de oudste Joodse begraafplaatsen van ons land. Al in september 1677 kregen drie Joodse families toestemming om een begraafplaats in te richten in het Zuideinde, gelegen buiten de stadswal, nabij de haven. De ommuurde begraafplaats telt 36 grafstenen, maar het aantal graven moet vele malen groter zijn.

Ijszeilboot de Sperwer, 1933

De oudste zerk is van 1865, maar er zijn ook grafstenen uit de 21ste eeuw. We zien wel vaker in de mediene dat in kleine plaatsjes waar geen Joden meer wonen, nazaten die daar hun roots hebben ervoor kiezen om zich er te laten begraven. Ook zijn op diverse stenen de symbolen te zien die verwijzen naar Leviëten, een waterkan, en naar de Kohaniem, twee handen met gespreide vingers. De Leviëten hebben de eretaak de handen te wassen van de Kohaniem.

Dan gaat het via de Waag, uit 1669, naar de synagoge die uit de 19de eeuw stamt. In de loop der tijd waren er wel initiatieven, huissynagoges, geweest, zoals in de tweede helft van de 17de eeuw voor een 'Jodenvergaederplaetse'. Maar het duurde tot de 19de eeuw voordat er voldoende leden waren om een minjan te vormen. In 1814 kwam het tot de inwijding van een werkelijke synagoge, maar deze ging in 1894 in vlammen op. Binnen een half jaar was hij vervangen door een nieuwe, het huidige pand. De laatste dienst was in 1934 en de synagoge werd in 1949 verkocht. Daarna ging de Joodse gemeente in 1950 op in die van Amsterdam. De torarollen gingen voor de oorlog nog naar Zandvoort, de kerkelijke sieraden werden gegeven aan de gemeente van Edam, die ze in bruikleen heeft gegeven aan het Joods Museum in Amsterdam.

Snelste ijszeiler

Het heeft iets onwennigs, de zonovergoten plek waar we zijn neergestreken. Hartje Monnickendam met uitzicht aan de ene kant op de haven en aan de andere kant op de voormalige sjoel. Het terras maakt deel uit van het café-restaurant dat gevestigd is in de sjoel.

Bij een kopje koffie toont Annette ons paperassen en krantenknipsels. “Waar het om gaat is een zogenaamde ijsjtotter, de Sperwer, een eikenhouten schuitje op drie glijders. Hij werd in 1751 in Edam gebouwd, voor recreatie. Het is de oudst bekende ijszeiler van ons land en heeft alles met Monnickendam te maken. Rond 1900 was hij al in bezit van Philip Witmond, die hem voor zijn plezier had aangeschaft.” In 1908 omschreef een tijdschrift de Sperwer als, “snelst zeilende ijsschuitje van Monnickendam op de Gouwe van den heer Witmond”.

De schuit ging van vader op zoon. Annette toont een artikel van het Zaans Volksblad van 27 december 1938. Daarin staat hoe zoon Andries een barre tocht naar Marken maakte over de eindeloze ijsvlakte van de Gouwe: “Mooi is het ijs niet. IJsschotsen en sneeuwhopen maken het onmogelijk op gladde ijzers de anders zo populaire tocht te maken. Ook de Sperwer had met moeilijkheden te kampen. Witmond mocht dan al, en terecht, de reputatie hebben een van de bekwaamste ijsschuitzeilers van het Waterland te zijn, hij maakte zelden zo’n zware tocht als thans. De sneeuw vloog over de Sperwer heen en het scheepje maakt de vreemdste sprongen. Maar als Witmond uit Monnickendam met zijn ouwe trouwe Sperwer er niet overheen komt, wie dan wel?”

Roofkunst

Het oude leven, inclusief het ijszeilen, werd dramatisch onderbroken door de Tweede Wereldoorlog, vertelt Annette. Het gezin werd in 1943 gedeporteerd en in Sobibor vermoord. De Sperwer bleef achter in Monnickendam.

“Later onderzoek gaat ervan uit dat de ijsjtotter

Gedenksteden voor vermoorde Volendamse Joden in de buitenmuur van de synagoge.

vervolgens uit de opslag is gestolen door een NSB'er die hem doorverkocht aan de exploitant van de jachthaven in Katwoude, ook een NSB'er. Diens zoon zou de Sperwer in 1951 voor toentertijd driehonderd gulden hebben doorverkocht aan het Zuiderzeemuseum.”

“Excuses voor zowel de aankoop als de gang van zaken.”

Het museum deed de aankoop zonder de herkomst na te gaan, zegt Annette. Ondanks herhaalde malen door de erven daarnaar bevraagd te zijn, waarbij een groepje Monnickendammers eveneens hun steun betuigde, was dit geen aanleiding voor het museum om de teruggave te overwegen.

Pas in 2013, na de resultaten van een grootschalig landelijk onderzoek naar roofkunst, spoorde het museum de familie op. De bevindingen van de restitutiecommissie waren aanleiding excuses te maken voor zowel de aankoop, als de gevolgde gang van zaken.

De Sperwer werd in augustus 2023 notarieel overgedragen aan de rechthebbenden, de familie Witmond. Hij is inmiddels weer ter beschikking gesteld aan het museum. Hij ligt in opslag, maar zal op termijn weer in de collectie terugkeren. En hij mag gezien worden, het is cultureel erfgoed. •

Mijn leven

*Samantha Meskin, opgegroeid
in Short Hills, New Jersey,
woont in Amsterdam, 32 jaar, getrouwd.*

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Ik kom uit een gezin waarvan mijn grootouders uit Rusland, Litouwen, Duitsland en Polen stammen. Mijn moeders familie was ondergedoken in een deel van Polen dat nu Oekraïne is. Voor de oorlog is mijn vaders familie naar de VS gegaan. Zij kwamen terecht in Newark, in New Jersey, waar een grote Joodse gemeenschap uit Europa woonde die, zoals ook mijn familie, Jiddisch sprak.

Op mijn achttiende ben ik Business gaan studeren aan de Wharton School van de University of Pennsylvania, in Philadelphia. Deze staat hoog aangeschreven, je komt er niet zo makkelijk op, maar gelukkig werd ik toegelaten.

Naast studeren was ik financieel manager van het blad Penn Appétit dat schreef over welk eten gezond is voor studenten, het eten op de campus en een receptenrubriek had. Ik at overigens niet in de reguliere eetzaal maar in een apart gebouw waar je alleen koosjer kon eten. Niet omdat ik koosjer eet, maar omdat het eten daar een stuk lekkerder was. Er was plaats voor honderden mensen en het was de grootste koosjere eetzaal van de VS. Zestien procent van de tienduizend studenten daar was namelijk Joods. De eetzaal ging uit van Hillel, de landelijke Joodse campusorganisatie die religieuze en culturele activiteiten organiseert, maar ook feesten.

Na mijn afstuderen ging ik werken bij de investeringsafdeling van de Bank of America in New York. Ik ging met een huisgenoot in Greenwich Village wonen.

Mijn zuster woonde daar al met haar verloofde. Mijn ouders zijn toen ook bij ons in de buurt komen wonen. Na twee jaar heb ik de overstap gemaakt naar Alpinvest private equity. Ik heb eerst bij het kantoor in New York gewerkt. Ik was heel blij dat ik de gelegenheid kreeg om in onze vestiging in Amsterdam te komen werken. Wij kopen bedrijven met als doel ze beter te maken. Dit kan bijvoorbeeld door ze efficiënter in te richten, betere

technologie toe te passen, een nieuwe CEO te benoemen of ze internationaler te laten werken. Als dit achter de rug is, verkopen we ze weer. We werken met het geld van grote pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen. Een deel van de winst gaat naar hen, en een klein deel is voor ons.

Mijn taak is vooral te kijken naar welke bedrijven aantrekkelijk zijn voor ons. Dit kan van alles zijn: kinderdagverblijven, pretparken, administratiekantoren of ijsmakers. Het kunnen ook familiebedrijven zijn die hun bedrijf uit commerciële overwegingen willen verkopen of als er geen opvolgers zijn. Soms vinden bedrijven het niet leuk dat wij erin zitten. Het kan zijn dat zij bang zijn om hun controle te verliezen. Ik moet veel reizen en lezen om op de hoogte te blijven van allerlei markten. Ik doe het werk heel graag vanwege de grote variatie in bedrijven waar ik mee te maken krijg.

Mooiste herinnering

Mijn huwelijk afgelopen zomer met Joost en het feest met de familie uit de VS, Israël en Nederland. Geweldig dat iedereen bij elkaar kwam.

Sport

Ik heb getennist en doe nu aan Pilates. Ook train ik wekelijks met vriendinnen. De koffie na afloop is minstens zo belangrijk.

Joods

Voor mij is het Jodendom de cultuur, de traditie, de feestdagen en de gezelligheid zoals het samen eten.

Eten

Ik kook graag Israëliisch, mediterraan of Amerikaans/ Italiaans zoals pasta met wodka saus. Op mijn reizen probeer ik altijd lokaal voedsel. De herinneringen aan nieuwe bestemmingen komen

vaak naar voren aan de hand van wat ik heb gegeten. Trouwens, als ik in New York ben, eten we met de familie op zondag steevast bagels met zalm.

Hekel aan
Bekrompen mensen.

Markt
De Albert Cuyp, ik woonde om de hoek en kocht daar mijn groenten. Het herinnert mij ook telkens weer aan mijn start in Amsterdam.

Televisie
Ik heb ademloos zitten kijken naar de serie *Dopesick* over de vermogende Sackler familie. Zij produceerden het medicijn Oxycontin waar talloze mensen aan verslaafd raakten.

Mop
A group of five Jewish women are eating lunch in a busy

cafe. Nervously the waiter approaches the table. "Ladies", he says, "is anything okay?"

Boek
Ik heb een boekenclub opgericht waar twaalf mensen aan meedoen, vooral expats. We bespreken elke maand een boek. Grote indruk maakte op mij 't *Hooge Nest* van Roxane van Iperen over twee Joodse zussen in het verzet in een onderduikvilla in het Gooi. We lezen de boeken in de Engelse versie.

Winkel
Duikelman, in de Pijp. Een fantastische winkel met keukenspullen. Ik koop liever daar dan dat ik kleren koop.

Krant
Ik lees dagelijks *The New York Times* en voor mijn werk ook

The Wall Street Journal. Om mijn Nederlands te verbeteren lees ik de restaurantrecensies van *Het Parool*.

Grootste wens
Om een gelukkige en gezonde familie te hebben.

Uitzicht
Vanaf het terras van Hotel Boot & Co in de Houthavens, waar we wonen. Je hebt een prachtig uitzicht over het IJ met wisselende luchten.

Bewondering voor
Mijn ouders en zuster die mij leerden om hard te werken en bescheiden te blijven. Ik ben opgegroeid in een warm nest.

JMW
De oma van mijn man kreeg vroeger thuiszorg waar ze heel veel aan heeft gehad. •

Handel, verlichting en cultuur

De bewogen Joodse geschiedenis van Odessa

TEKST RICO BRENTJENS

In de achttiende en negentiende eeuw was Odessa het centrum van Joods leven in Oost-Europa. De stad bood Joden economische, sociale en politieke kansen, maar kende ook bloedige pogroms. De invloed van de Joodse verlichting en de zionistische beweging ademden door de straten. Door de Sjoa kwam er een einde aan de bloeiende Joodse gemeenschap. Toch krabbelde de kehilla weer op, waarna het opnieuw moest vluchten voor geweld van de Russische invasie van Oekraïne.

Odessa
rond 1850
(Bron UCSC)

Inmiddels kent iedereen de Oekraïense havenstad Odessa. Sinds de Russische invasie van Oekraïne in februari 2022, hebben Russische raketten de stad meermaals beschoten. Veel infrastructuur is met de grond gelijk gemaakt en tientallen burgers hebben de raketaanvallen niet overleefd. Net als in veel andere Oekraïense steden hebben inwoners alles achtergelaten en zijn zij begonnen aan hun zoektocht naar veiligheid. Voordat de Russen Oekraïne binnenvielen, bloeide het Joodse leven in Odessa. Joodse

inwoners hadden hun eigen scholen, kleuterscholen, gemeenschapscentra en kranten. Naar schatting woonden er rond de 50 duizend Joden in Odessa voor februari 2022. Na het uitbreken van de oorlog is ongeveer de helft van

de gemeenschap de stad ontvlucht. De verschrikkingen van het heden geven het historische karakter van de stad een nieuwe dimensie.

Deel van groot getto

De stad Odessa werd in de achttiende eeuw ingelijfd bij het Russische Keizerrijk. In 1791 stelde de Russische regering een zogenaamd Joods vestigingsgebied in, de beruchte Paal, omdat het hen niet lukte om de Joden te verdrijven. Het gebied omvat een groot deel van het huidige Litouwen, Belarus, Polen, Moldavië en Oekraïne, waaronder Odessa. Binnen dit gebied mochten Joden zich vestigen met geen, of kleine beperkingen. In 1917 werd het vestigingsgebied met meer dan vijf miljoen Joden opgeheven, wat neerkwam op 95 procent van alle Joodse inwoners van het Russische Keizerrijk.

Vanaf de negentiende eeuw verlieten steeds meer Joden hun sjtetl op het platteland in de Paal en trokken naar de havenstad Odessa. De populariteit van de stad was te danken aan de economische situatie. Odessa grenst aan de Zwarte Zee. Hierdoor speelde de stad een belangrijke rol in de exporthandel van graan.

Ook de Joodse inwoners van Odessa waren nauw betrokken bij deze handel. Rond 1910 was zo'n tachtig procent van de graanexportbedrijven in Joodse handen. Bovendien hadden veel Joden ook een aanzienlijk aandeel in de (groot)handel, zware en particuliere industrie, ambachtelijk werk en de bankensector. Odessa bood haar Joodse inwoners de kans om te integreren in het economische leven. Iets dat in veel andere steden in het Russische Keizerrijk niet mogelijk was.

Ondertussen groeide de Joodse bevolking. In 1895 woonden meer dan 124.000 Joden in Odessa, bijna een derde van het totale inwonersaantal. In 1926 waren er meer dan 153.000 Joden, zo'n 37 procent van Odessa's totale bevolking. Rond deze periode was de Joodse bevolking de grootste etnische minderheid, terwijl etnische Russen de grootste bevolkingsgroep vormden. Tussen 1880 en 1926 had Odessa na Warschau, ook lange tijd onderdeel van het Russische keizerrijk, de grootste Joodse gemeenschap in het Russische Keizerrijk.

Verlichte ideeën

Naast de economische kansen was Odessa ook door het westerse karakter en het culturele, sociale en politieke klimaat aantrekkelijk geworden voor de Joodse nieuwkomers. De nieuwe mogelijkheden zorgden eind negentiende eeuw ervoor dat het aantal Joodse schrijvers, dichters, intellectuelen en politieke figuren in Odessa groeide. Hierdoor werd de stad een belangrijk politiek en cultureel middelpunt voor Joden in het Russische

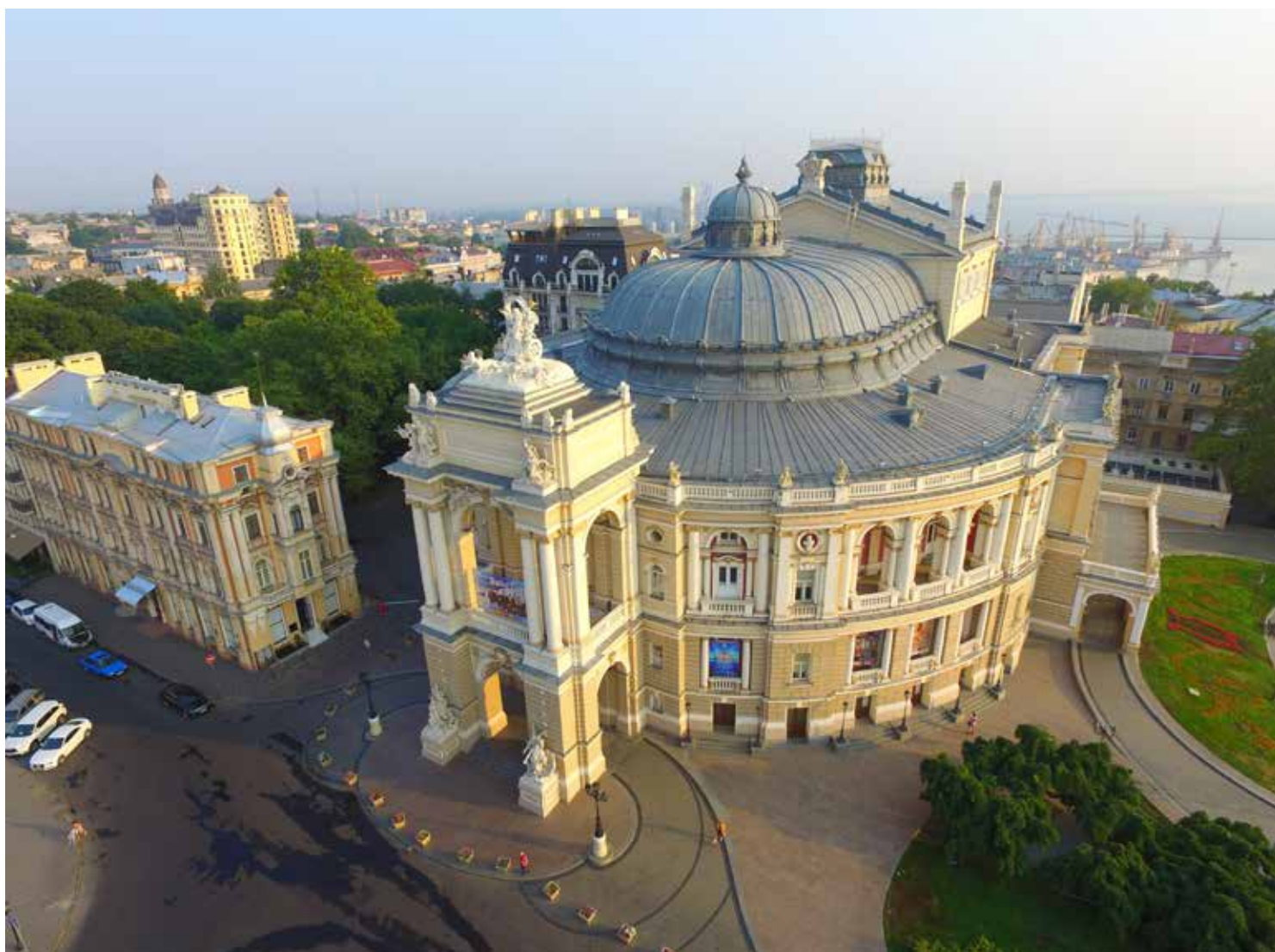
Keizerrijk. Joodse talenten, bijvoorbeeld in de muziek, groeiden uit tot wereldwijde sterren. De beroemde violisten Nathan Milstein, Mischa Elman en David Oistrakh genoten allemaal hun opleiding in Odessa.

“Culturele uitwisseling,
maar niet per se
assimilatie.”

assimilatie. Intussen verspreidden Joodse uitgeverijen met progressieve ideeën het Haskala gedachtegoed en drongen Joodse leiders bij de lokale autoriteiten erop aan dat Joden wettelijk gelijk behandeld zouden worden.

Meertaligheid en literatuur

De culturele kruisbestuiving die de Joden in Odessa meemaakten was zichtbaar in hun meertaligheid. Joden gingen naast hun moedertaal Jiddisch nu ook de Russische, Oekraïense of Hebreeuwse taal leren. De kennis van deze talen verbeterde hun positie op de arbeidsmarkt en had een positieve impact op hun ondernemings- en

In Odessa ontstonden een moderne Joodse cultuur en manier van leven. Veel Joden waren seculier en hadden in sommige gevallen minder interesse voor religie, maar de stad had ook een actief religieus leven. Joden ervoeren culturele vrijheid en intellectuele creativiteit. Deze ontwikkeling werd mede mogelijk gemaakt door de prominente rol van de Joodse verlichting, de Haskala. In Odessa was de invloed van de Haskala meer aanwezig dan in andere steden van het Russische Keizerrijk. Dit leidde tot culturele uitwisseling, maar niet per se tot

onderhandelingsvaardigheden. Vanaf 1860 werden Joodse kranten en tijdschriften in het Russisch, Hebreeuws en Jiddisch gedrukt. Ook wilden steeds meer lokale Joodse inwoners de Hebreeuwse taal leren. Deze interesse resulteerde erin dat nergens in het Russische Keizerrijk het Hebreeuws zoveel gesproken werd als in Odessa. Deze meertaligheid was ook doorgedrongen bij Joodse dichters en schrijvers. Dichter Chaim Nachman Bialik verhuisde op zijn achttiende naar Odessa en schreef voornamelijk in het Hebreeuws.

Opera en haven,
van Odessa,
foto Oleksiy
Muzalyev,
CC BY-SA 4.0

Boven: De fruitmarkt van Odessa 1900-1914, foto UCSC.
Onder: Treinstation van Odessa 1900-1914, foto University of California Santa Cruz. Rechts: Joodse kooplieden in Odessa, uit Piotre Artamof, *La Russie historique, monumentale et pittoresque* Paris, 1862-1865.

“De meerderheid van de lokale Joodse gemeenschap heeft de Sjoa niet overleefd.”

Bialik wordt beschouwd als een van de invloedrijkste figuren in de Joodse intellectuele geschiedenis. Verder droeg hij bij aan de ontwikkeling van de moderne Hebreeuwse literatuur en geldt hij als een van de grootste Hebreeuwse dichters. In Odessa schreef hij zijn gedicht *El hatzipor*, wat ‘naar de vogel’ betekent. Veel Israëli’s kennen dit gedicht omdat Bialik zijn verlangen naar het Land van Israël benadrukt.

Ook de bekende Russisch-Joodse schrijvers Sjolem Alejchem, die van zijn tweeëndertigste tot zijn zesenvetigste in Odessa woonde, en Isaak Babel, die uit Odessa kwam, schreven in meerdere talen. Babel schreef zijn bekende boek *Rode Ruiterij* tijdens de Russische Revolutie, in Odessa. De stad speelde, uiteraard, ook in zijn andere bekende werk, *Verhalen uit Odessa*, een prominente rol.

Pogroms en zionisme

Door de sociale en politieke opmars van de Joodse gemeenschap in Odessa raakten Joden ook steeds meer betrokken bij Russische revolutionaire bewegingen. Deze betrokkenheid, in combinatie met hun economische, sociale en politieke vooruitgang, droeg eraan bij dat ze steeds vaker slachtoffer werden van pogroms of anti-Joods sentiment dat vaak door de regerende klasse werd opgestookt. Tussen de negentiende en begin twintigste eeuw vonden vijf bloedige pogroms plaats: 1821, 1859, 1871, 1881 (na de moord op tsaar Alexander II) en in 1905. De pogrom in 1905 kostte vierhonderd Joden het leven. Dit was de gewelddadigste pogrom in de Joodse geschiedenis van Odessa. De lokale autoriteiten konden het anti-Joodse geweld niet voorkomen of aanpakken.

Deze gebeurtenissen droegen ertoe bij dat de populariteit van de zionistische beweging toenam. In 1882 schreef de Joodse inwoner van Odessa Leon Pinsker het pamflet *Auto-emancipatie*. Dit document wordt beschouwd als het fundament van de moderne zionistische beweging. De stad was ook de geboorteplaats van Ze’ev Jabotinski, grondlegger van het revisionistische zionisme. Tegen het einde van de negentiende eeuw was de stad zelfs het centrum van zionistische activiteiten in het Russische Keizerrijk. Duizenden Joden zijn vanuit Odessa naar Palestina geëmigreerd.

De Russische Oktoberrevolutie in 1917 en de oprichting van de Sovjet-Unie leidden ertoe dat Joodse scholen, synagogen en andere religieuze instanties in Odessa hun deuren moesten sluiten en dat zionistische activiteiten werden verboden.

Voor de Sjoa woonden meer dan 200.000 Joden in Odessa. De stad kwam onder Duitse en Roemeense bezetting. Veel Joden vluchtten maar een groot aantal besloot te blijven. De meerderheid van de lokale Joodse gemeenschap heeft de Sjoa niet overleefd. In de jaren die volgden groeide de gemeenschap weer. Maar door het geweld door de Russische invasie in Oekraïne moesten veel Joden opnieuw hun spullen pakken en op zoek gaan naar veiligheid. •

JMW in Joods Zeeland

Hulpverlening start vanaf 2024

Vanaf het prille begin van 2024 opent JMW haar deuren in Middelburg! Wij kunnen niet wachten om de levendige Joodse gemeenschap in deze stad, en ook in heel Zeeland, te versterken. Of het nu gaat om Joodse thema's, persoonlijke uitdagingen, advies, financiële begeleiding of andere zaken, bij JMW is iedereen welkom met een Joodse achtergrond en/of partner.

Vanaf januari 2024 kun je ons vinden op een vaste locatie in Middelburg, elke keer van 12:00 tot 16:00 uur op de volgende data:

Dinsdag 16 januari

Dinsdag 16 april

Dinsdag 16 juli

Dinsdag 15 oktober

Dinsdag 17 december

Locatie en aanmelden

Locatie wordt kenbaar gemaakt na aanmelding.

Je kan je aanmelden bij spreekuur@joodswelzijn.nl

of via **088-1652200**.

joodswelzijn.nl

Middel-
burg

Ontdek Joffie Koffie

De Joodse ontmoetingsgroep in Rotterdam

Wist je dat JMW een ontmoetingsgroep in Rotterdam heeft? De groep Joffie Koffie komt elke derde dinsdag van de maand bijeen voor gezelligheid, verrijking, inspirerende presentaties, leerzame excursies en boeiende workshops. Maar dat is nog niet alles! We zijn er ook voor de informele ontmoetingen en een goed gesprek. Allemaal onder het genot van een heerlijk kopje koffie (of thee).

Dus heb jij, of jouw partner, een Joodse achtergrond? Woon jij in, of in de buurt van, de Maasstad? Dan is Joffie Koffie dé plek voor jou! Samen bouwen we aan bijzondere herinneringen en waardevolle connecties. Tot snel!

Aanmelden

Opgeven via activiteiten@joodswelzijn.nl

of door te bellen naar **088-1652200**.

Na aanmelding sturen wij de locatie door. Kosten: €3,-.

joodswelzijn.nl

Handgeschreven recepten

Sauerbraten van Lämmle, Von Geldern en Meijer

TEKST EN FOTO'S LEA VAN COEVERDEN

Een familiegerecht, van generatie op generatie. Hoewel er natuurlijk generaties missen aan de kant van mijn beide ouders. Mijn moeder werd geboren in 1922 in Keulen en kwam in 1938 naar Nederland. Hoe het kan weet ik niet, maar wonderlijk genoeg hebben de handgeschreven kookboeken van mijn oma en overgrootmoeder de oorlog wel overleefd. Ik vind het altijd heel bijzonder om hun handschriften te zien.

Handgeschreven kookboeken van de overgrootmoeder en oma van Lea; met recept voor Sauerbraten

Mijn moeder kookte graag en een van haar favoriete gerechten was Sauerbraten. Dat was een ingewikkeld recept. Daar werd ook altijd een heel theater van gemaakt. Het juiste vlees moest worden besteld en het moest worden ingelegd in een bewerkelijke marinade.

Dan verdween het in de koelkast in een aardewerken schaal, afgedekt met een bord waarop een baksteen werd geplaatst om het stuk vlees naar beneden te drukken in

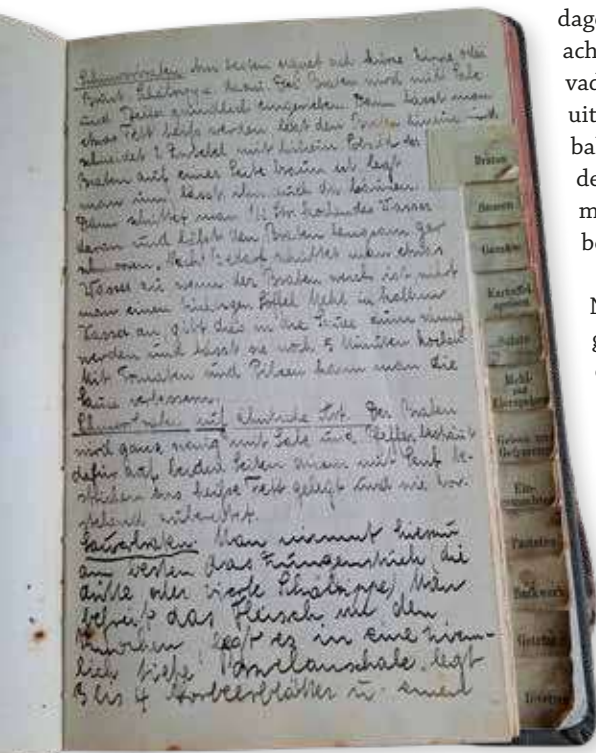
de marinade. Het werd dagelijks gekeerd, vijf tot acht dagen lang. Mijn vader werd er altijd op uit gestuurd om de beste baksteen te zoeken. Hij deed alles voor mijn moeder en bezocht vele bouwplaatsen.

Naast alle ingrediënten ging er ook ontbijtkoek in om de saus te binden. En grote, in wijn gewelde rozijnen. Ze serveerde er dikke Bandnudeln bij. Wat dan ook traditie was, waren de woorden van mijn moeder als ze duidelijk versjteerd met de

schaal Sauerbraten binnen kwam. "Jullie vader heeft weer veel te dikke plakken gesneden, ik zeg het al jaren: Lou, snij dünnere plakken. Hij kan het niet, ze zijn weer te dik." Mijn vader pruttelde dan iets van: "Wilma, je hebt het ook weer zo fantastisch gedaan, hij is zo mals, hij valt uit elkaar, beter snijden kan ik het echt niet, het gaat toch om de smaak." Mijn broer en ik lachten dan, hoe dikker hoe beter en lekkerder vonden wij.

"Dat is zo Nederlands, ik doe het op mijn gevoel."

Afhankelijk van het aantal personen neem je een staartstuk van anderhalve kilo of meer. Het vlees is na het marinieren en bereiden goed te bewaren en in te vriezen. Voor de juiste hoeveelheden van ingrediënten hanteer je de wijsheid van mijn moeder: "Ik doe niet aan millimeters en peperkorrels uittellen, dat is zo Nederlands, ik doe het op mijn gevoel." •

Recept Sauerbraten

Marinade:

- rode wijnazijn, een liter
- rode zoete wijn, een fles
- peperkorrels
- jeneverbessen
- kruidnagel
- nootmuskaat
- laurierblaadjes
- bruine suiker
- zout

Bereiding:

- Doe alles voor de marinade in een pan en kook het een uur. Leg het staartstuk in de afgekoelde marinade in een aardewerken schaal, afgedekt met een bord en de baksteen. Vijf tot acht dagen dagelijks keren en in de koelkast bewaren.
- Dan bewaar je de marinade en braad je het staartstuk krokant bruin in olie met een neutrale smaak. Doe de gezeefde marinade er weer bij. Dek de pan af, stoof het vlees op het fornuis of in de oven (90 graden) heel zachtjes en zeker een uur of vier. Of langer.
- Haal het vlees er uit om te snijden. Maak de saus af door er flink wat fijngesneden stukken ontbijtkoek bij te doen om de saus te binden, als de saus niet dik genoeg is maak je een papje van bloem en water en bind je het nog wat. Daarna doe je de geweldige rozijnen erbij.

Nudeln:

- Kook de dikke Nudeln, tagliatelle of pappardelle, giet er een deel van de saus overheen zodat het niet aan elkaar plakt en serveer dat bij de Sauerbraten. Die overgiet je met nog meer van de lobbige, zoetzure saus.

Recepten worden vaak doorgegeven van de ene generatie op de andere en vormen ons culinair erfgoed. De Benjamin is op zoek naar meer van deze handgeschreven recepten, met de herinneringen erbij die deze oproepen.

Heb jij ook een handgeschreven kookboek of een stapel recepten die een of meerdere generaties teruggaat in jouw familie en een verhaal erbij? Neem dan contact op via benjamin@joodswelzijn.nl.

Trouwens, niet alle recepten zullen bij iedereen in de smaak vallen. Wij gaan er geen disclaimers bij zetten, maar rekenen erop dat lezers hun eigen oordeel blijven gebruiken bij de bereidingen.

Bevrijdende literaire speurtocht

Naar eigen Joodse achtergrond

TEKST JESSICA POLAK BEELD VIA PATRICK BERNHART

Op zijn vijftiende begon Patrick Bernhart (1969) zich te realiseren dat hij Joods was, maar zijn moeder waarschuwde hem er niet over te praten.

Zijn Hongaars-Joodse ouders, overlevenden van de Sjoa en kampen, waren na de neergeslagen anti-Sovjet opstand van 1956 naar Nederland gevlucht. Pas vele jaren later ging Bernhart de speurtocht aan naar zijn Joodse roots, op de manier waarmee hij vertrouwd was: als schrijver.

Hoe je door banden met je voorouders aan te knopen juist de vrijheid vindt om te vliegen. Dat is het thema van het boek dat uit die speurtocht voortkwam: *Vlieg, mijn zwaluw. Een Habsburgs-Joods-Hongaars-Nederlands familiedrama*. Het is een combinatie van aan de ene kant gedetailleerd historisch en genealogisch onderzoek, waarbij de auteur de een na de andere verbluffende ontdekking doet.

En aan de andere kant een intiem persoonlijk verslag.

De kennismaking met zijn voorouders maakt hem in de loop van het verhaal tot een ander, evenwichtiger mens. Bernhart voert zijn ego ten tonele als een personage dat kibbeld met zijn betere ik en roet in het eten gooit als hij afspraakjes heeft met leuke vrouwen. Hij is een geoefend en meeslepend schrijver van boeken, onder andere over Tom Dumoulin en Ronald Koeman.

Confronterende feiten

In zijn speurtocht naar zijn Joodse familieachtergrond komt hij confronterende feiten tegen. Zo is de Bernhart-tak afkomstig uit Eisenstadt, op de grens van Hongarije en Oostenrijk. In de 19de eeuw leefden ze daar als *Schutzjuden*, letterlijk beschermde Joden, onder een schrijnend antisemitisch systeem. Daarbij was de prinselijke familie Esterházy 'beschermheer' maar deed de bescherming van de Joden Bernhart denken aan maffia-films.

"Detectiveachtig werk vind ik leuk."

— *Hoe kwam hij op het idee van de twee sporen in zijn boek?*
"Heel natuurlijk eigenlijk. Ik heb gewoon opgeschreven hoe het gelopen is. In 2006 was ik in Boedapest om de 50e herdenking van de Hongaarse opstand tegen het Stalinistische bewind mee te maken. Toen ben ik daar begonnen met stamboomonderzoek omdat ik heel weinig wist over mijn familiegeschiedenis. Het was een soort hobby; detectiveachtig werk vind ik leuk. Daarna heb ik onderzoek gedaan in 2008-09 in Slowakije, Tsjechië en Israël en in 2010 in Amerika. Het persoonlijke groei-element zat er op dat moment helemaal nog niet in. Tussen 2010 en 2021 heeft dit boek stilgelegen. Toen heb ik andere boeken geschreven en ik was mantelzorger van mijn moeder."

— *Wat gebeurde er in 2021?*
"Op 3 februari overleed mijn moeder en toen begon ik

Auteursfoto Patrick met 'mini-me', foto Geert Snoeijer en Patrick Bernhart

in hoog tempo aan dit boek. Ik heb heel veel gelezen. En ik begon na te denken. Toen kwam die link van: hé, die familiegeschiedenis en dan geen partner hebben. Ik vroeg me altijd af: hoe kan dat nou dat ik geen relatie heb, dat is toch belachelijk... Wat is er aan de hand? Ik snapte het niet. Tot het kwartje viel dat het eigenlijk kwam door dat intergenerationele trauma." In zijn boek beschrijft Patrick Bernhart hoe dat ging: het verzwijgen van een deel van je identiteit werkt verstikkend. Je ontkent een deel van jezelf, je raakt je gevoel kwijt en dan kom je klem te zitten.

— *Hoe heeft jouw relatie met het Jodendom zich ontwikkeld?*
 "Het begon in 1984, toen ik als vijftienjarige in Israël op bezoek ging bij familie van mijn vader. Dat vertelde ik op school en een klasgenoot zei: daar wonen alleen maar Joden en Palestijnen. Ik vroeg aan mijn moeder hoe dat zat en ze zei dat ik Joods was. En meteen erachteraan: 'Maar als je blijft, houd je mond erover'."

"Bang om dat Joodse te tonen."

"Toch ging ik vanaf die tijd bepaalde cultuurdragers volgen. Ik ging Philip Roth lezen, Mel Brooks volgen, films kijken. Ik hield bij wie er Joods waren. En in het bijzonder: Hongaarse Joden die geëmigreerd waren naar Amerika. Bijvoorbeeld Tony Curtis (Bernard Schwartz), wiens ouders Hongaarse emigranten waren en Michael Curtiz (Manó Kaminer), de regisseur van Casablanca. Natuurlijk was er ook Zsa Zsa Gábor met haar heerlijke Hongaarse accent. Dat vond ik allemaal razend interessant. Misschien zou je kunnen zeggen dat ik zo, onbewust, contact zocht met mijn grootouders die ik nooit heb gekend.

Afstand tot Jodendom

Maar het is altijd op afstand gebleven. Omdat ik bang was om dat Joodse te tonen. In Nederland ben ik als toerist een keer naar de Snoge in Amsterdam geweest, maar een dienst heb ik nooit bijgewoond. Ik heb geen Hebreeuws geleerd, geen Tora en Talmud. Ik weet er eigenlijk alleen van door erover te lezen.

Vorig jaar in Boedapest heb ik voor de eerste keer een dienst bijgewoond in de Grote Synagoge die ik geweldig mooi vind. En in Timișoara, in Roemenië, heb ik Joods nieuwjaar gevierd. Nu nog een keer in Nederland naar sjoel gaan ...

Toen ik een lezing hield over mijn boek kwam een niet-Joodse vrouw met een Davidsster om haar hals naar me toe. Ze vroeg: 'En, spreek je Hebreeuws?' Ik zei: 'Nee

De grafsteen van Meyer Bernhart in Eisenstadt. Hij was een 'verlichter van de ogen van de tedere kinderen wanneer ze de pure geboden en wetten van God leerden'. Foto Johannes Reiss

helemaal niet.' 'Begin dan', zei ze. Dat vond ik bijzonder en mooi."

In 2022 bezoekt de auteur de Oude Joodse Begraafplaats in het voorouderlijke Eisenstadt en vindt

daar de grafsteen van zijn voorvader Meyer, uit 1858. De tekst ontroert hem: Meyer was een, "verlichter van de ogen van tedere kinderen (...)". Dat betekent dus (godsdienst)onderwijzer van de kleintjes. Bernhart ziet meteen voor zich hoe hij zelf de ogen van kinderen zou kunnen verlichten door op scholen te vertellen over het lot van zijn voorouders en over discriminatie, racisme en identiteit. •

Voor *Vlieg, mijn zwaluw*, zie vliegminzwaluw.nl. Een audioboek met authentieke opnames is ook in aantocht.

Leed en erkenning

Verschillen tussen de generaties

TEKST [LIMOR RESHEF EN NICOLE IMMLER](#) BEELD [DEEPAI.ORG](#)

Dat er transgenerationale effecten zijn van individueel en collectief ondergaan leed zoals de Sjoa en de slavernij is bekend, maar minder duidelijk is wat er precies wordt doorgegeven. Onderzoekers van de Universiteit van Humanistiek in Utrecht spraken over trauma, veerkracht en erkenning met drie generaties binnen de Joodse gemeenschap, van oorlogsoverlevenden tot hun kleinkinderen.

Erkenning is een centrale term als wij het over de ervaringen van de Holocaust en de Tweede Wereldoorlog hebben. Het huidige politieke discours rondom erkenning legt de nadruk vooral op een van de definities van het woord: ‘officiële goedkeuring’, erkenning van officiële instanties, zoals de staat, voor (in het verleden) geleden onrecht. Neem bijvoorbeeld de excuses van Mark Rutte voor het slavernijverleden in december van vorig jaar. Het hele debat was gericht op wat de premier op welke manier doet, op welke dag welke woorden worden gesproken.

Terwijl juist in de maatschappij en bij betrokken groepen er een ander sentiment sterk leeft: zij willen meer meerstemmigheid. ‘Meerstemmigheid’ is een nieuwe term die vaak wordt gebruikt in het debat over het koloniale verleden. Het kan duiden op de stemmen binnen de groep, of zelfs de verschillende stemmen die een individu in zich draagt. Ook in de gesprekken die wij hebben gevoerd binnen de Joodse gemeenschap is gebleken dat de betekenis van erkenning duidelijk verschilt binnen de generaties. Er zijn dus verschillende behoeftes.

Overlevenden en de gemeenschap
Niet voor iedereen is erkenning van slachtofferschap het meest belangrijk. Zo noemen de meesten zich ook overlevenden. Een van de respondenten, die tijdens de Tweede Wereldoorlog was ondergedoken, heeft zichzelf “nooit als oorlogsslachtoffer beschouwd”, omdat zijn leven later “een hele goede wending heeft gehad”. Voor hem staat het meest centraal: “Waardering voor datgene wat je concreet doet, dat ligt dicht bij mijn gevoel dan erkenning [van het oorlogsverleden].”

Andere overlevenden geven aan hoe belangrijk het voor hen is om als lid van de Joodse gemeenschap waardering te krijgen. Zij zorgen voor hun gemeenschap in plaats dat voor hen wordt gezorgd. Zo is een rol te vervullen bij een barmitswa ook een vorm van erkenning: “Nou dat is een ongelofelijke eer. En dat voel ik dan als een erkenning voor mij, het er zijn. [...] Dat voel je dan als een plicht, als een hele mooie plicht.”

Kinderen en ouders

Bij de tweede generatie zien we terug dat het, wanneer het over erkenning gaat, veel gaat over bewijs. Dit noemen wij ook wel het ‘bewijsnarratief’. Zij willen alle details weten uit het verleden maar ook omdat zij de erfenis in het heden voelen: “Of het nou oorlog is, of wat voor andere situatie ook waarbij je een kind een trauma bezorgt, wat effect heeft op generaties. Dat dat bewezen wordt - ik raak er helemaal geëmotioneerd van. Dat vind ik het belangrijkste.”

Dat er overdracht is, weten we uit tientallen onderzoeken; desondanks blijkt er in de families zelf weinig erkenning te zijn van deze doorwerking. Terwijl overlevenden vaak zeggen: “Mijn kinderen zijn de pleister op de wond”, hoor je de tweede generatie zeggen dat zij voor precies deze rol veel van zichzelf moesten opgeven.

Enige citaten: “Te weinig van jezelf houden. Te veel kritiek op jezelf. Misschien gewoon nooit kunnen beantwoorden aan wat je ouders van je verwachtten. Of wat je denkt dat je ouders van je hoopten. Ik denk dat daar een probleem zit. [...] Ja, permanent bevestiging nodig hebben. Ik besta. Ik heb recht op bestaan. Ik mag er zijn. Dat dat dus niet vanzelfsprekend is.”

Dit laat zien dat de stemmen van de ouders in de interne dialoog nog steeds erg dominant zijn. Het uit zich in het gevoel constant verantwoording te moeten afleggen aan de ouders, je extreem verantwoordelijk voor hen te voelen en (te) veel belang te hechten aan hun goedkeuring. Door deze miskennen in de familie wordt er veel erkenning in maatschappelijk engagement gezocht.

Kleinkinderen en bestaansrecht

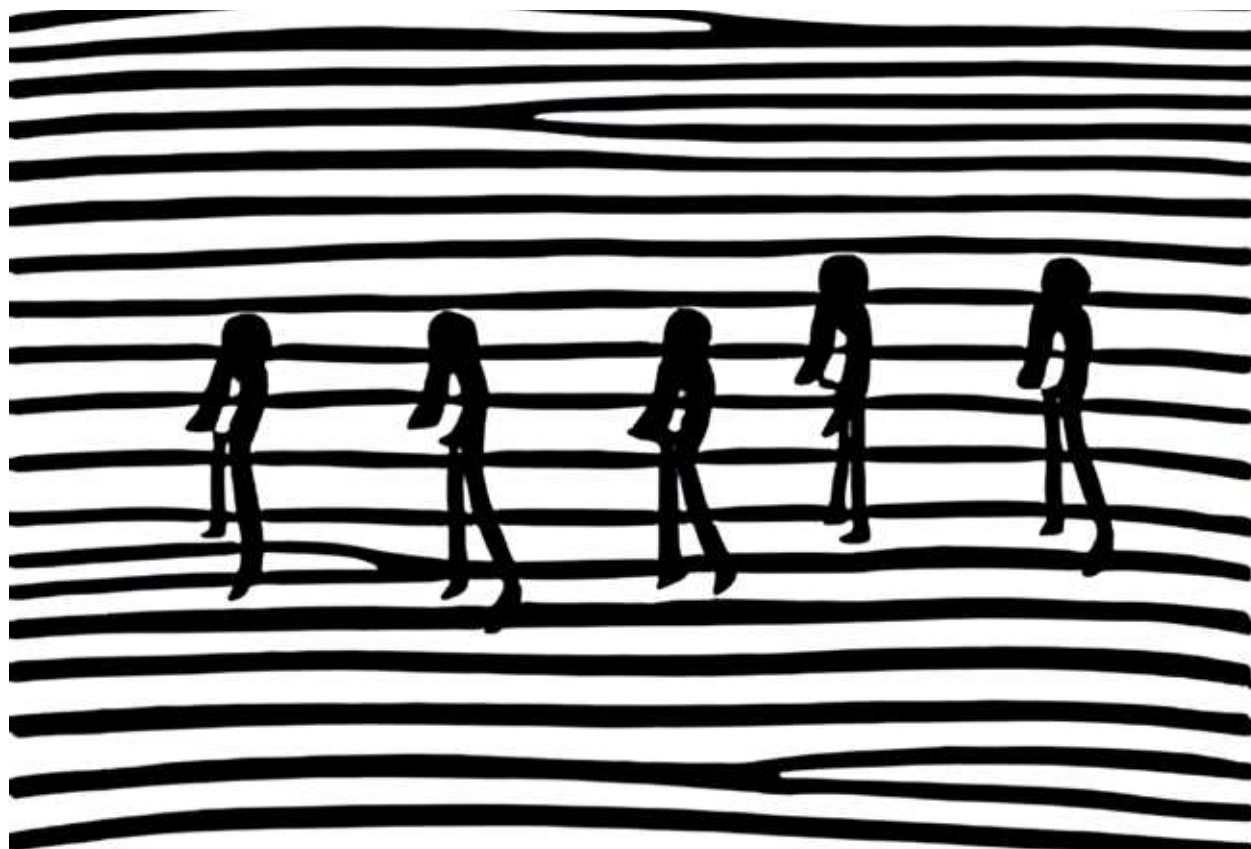
Het vraagstuk van erkenning voor de derde generatie lijkt meer te draaien om de betekenis van het oorlogsverleden in het nu. Omdat zij de oorlog niet zelf hebben ondervonden, maar er toch gevoelens over hebben, speelt bij velen de vraag: mag ik me wel zo voelen? Ook de vraag, 'Heb ik bestaansrecht?' leeft in vele gesprekken. Desondanks willen velen het niet over trauma hebben: "Hoe kan je daar nou last van hebben, ik heb toch niks meegemaakt. Ik heb toch niet ondergedoken gezeten.

iets meer tussen haakjes gezet; er wordt minder belang aan gehecht omdat voor hen duidelijk is "dat de erkenning van de ander niet mag bepalen dat jij er mag zijn".

Wat is erkenning?

Wat leren wij nu over erkenning door deze familiegesprekken? Bij erkenning gaat het ook om het herstel van een relatie; met de Joodse gemeenschap, met de ouders, met de samenleving. Herstel betreft namelijk meer dan de genezing van het individu, het gaat ook om het herstel van sociale relaties.

Terug naar het slavernij debat: Als wij het over dialoog hebben wordt vaak gedacht dat het een proces is tussen twee partijen. Maar wat dit onderzoek laat zien: dialoog draait ook om bewustwording van de eigen meerstemmigheid. Je bent niet alleen kind van, maar ook ouder van, of lid van, en bent ook alle andere stemmen die in je wonen. Deze stemmen maken ook dat erkenning

Ik heb toch niet in een concentratiekamp gezeten. Stel je niet zo aan. Dat kan ik tegen mezelf zeggen." En: "Sommige mensen uit de tweede generatie hebben daar een beetje een handje van 'ik kan niks doen want ik ben zo getraumatiseerd'. Dat is onzin. Je kan alles doen. Alleen, het kan je wel beïnvloeden."

Erkenning is in deze context dan ook de bevestiging dat men deel uitmaakt van dit verleden; dus dat transgenerationale overdracht bestaat. Aangezien er inmiddels al veel over bekend is, is het toch bijzonder dat deze wens nog steeds niet als een legitieme wens ervaren wordt. Dus erkenning nodig heeft. De (wens voor) erkenning wordt hier

veel breder is dan alleen op excuses van de overheid wachten. Maar die zijn wel noodzakelijk om het debat verder te brengen en mensen niet te blokkeren door ze decennialang te miskennen. •

Het onderzoek 'Trauma en Veerkracht: Intergenerationeel Holocaust onderzoek vanuit een existentieel perspectief' wordt geleid door Dr. Nicole Immler en Dr. Carmen Schuhmann van de Universiteit van Humanistiek. Limor Reshef is werkzaam bij dit project als junior onderzoeker.

Terug in de tijd

Vooroorlogse geinponem

TEKST GEER WOLF FOTO VIA GEER WOLF

Geer Wolf heeft haar opa, Abraham Wolf, nooit gekend. Die overleed al in 1941, “gewoon” aan kanker. Wat ze weet van deze achterneef van Louis Davids en befaamd grappenmaker, ‘A’ voor zijn vrienden, reconstrueert ze aan de hand van enkele schaarse overleveringen.

De verhalen van de jaren voor de oorlog zijn voor mij een soort archeologische opgraving. Er is door alle gruwelen een gat in de tijd geslagen. Ik kon me dus niet voorstellen dat mijn grootvader echt geleefd had. Tot op het moment waarop, nu jaren geleden, de functionaris van begraafplaats Muiderberg zijn kaart uit de bak viste.

Ik ben trillend, gewapend met het papiertje met de aanwijzingen, gaan zoeken. Ik verdwaalde, maar stond ineens voor het graf. Mijn oma Rika lag naast hem, daar had ik helemaal niet aan gedacht! Ik ben dwaas tegen haar gaan praten. “Zo, hier lig je dus! Waar was je al die tijd?” Met mijn opa had ik nooit een band opgebouwd. Dat verklaart waarom hij niet ‘eigen’ voelde. Mijn verhaaltje kan

dit voor mij ook niet goedmaken, maar ik kan hem er wél mee eren. Het nu volgende speelt zich af in de archaïsche tijd, toen niemand nog vermoedde wat er zou komen.

Grappen en grollen

Mijn grootvader Abraham Wolf, ‘A’ dus voor zijn vrienden, werd in 1878 in Tiel geboren. In 1908, op zijn dertigste, is hij vanuit Rotterdam naar Amsterdam verhuisd als filiaalhouder van de firma Mozes Knap & Zoon, die tweedehands kantoormeubelen en brandkasten verkocht.

Samen met een van de dochters van Mozes, mijn grootmoeder Hendrika en hun dochttertje Hetty betrok hij het grote hoekpand aan de Oude Hoogstraat nummer 1, waar nu de stoffenzaak Capsicum gevestigd is. Daar werd op 5 juni 1909 mijn vader Hans Max geboren. Hij vertelde ons de onderstaande verhalen, op één na.

‘A’ was lenig, in zijn goede tijd liep hij op zijn handen de trap op. Hij was een geinponem, zijn achterneef Louis Davids kwam vaak moppen bij hem halen. Ook stond hij bekend om zijn practical jokes.

“Dat doodgaan van tegenwoordig, daar is ook geen gein meer aan.”

Het volgende is daar een voorbeeld van. Als er een vertegenwoordiger in de zaak langs kwam zei hij dat hij eventjes naar de wc moest. Hij liet dan de deur op een kier staan. Die man hoorde tot zijn verbazing dat er geen einde aan zijn plas kwam! A liet uit een gieter langzaam een straal water in de wc-pot neerkletteren. De boekhouder, mijn oudoom Salomon, bleef onverstoord doorschrijven.

Anekdoten

Zaterdagavond had de familie vaak bezoek van vrienden. Mijn vader vertelde met name over de Kattenburgs uit Noord, van de regenkledingfabriek Hollandia-Katten-

burg. Er werden bij de familie Wolf soms huisconcerten gegeven door een cellist. A schijnt na afloop eens gezegd te hebben: "Mijnheer Meerscham, u heeft een echte Jodenstreek!"

Het gezelschap keek ook naar vechtpartijen op de brug van de Oudezijds Achterburgwal. Die staat nu bekend als de Pillenbrug; er wordt daar nog steeds af en toe gevochten. Bij hun christelijke burens op de gracht hoorden ze de volgende ruzie: "... dan sla ik je zo hard op je kanus, dat je bij Jezus als windwijzer op tafel komt te staan".

Af en toe ging mijn vader met zijn vader een gerookte paling eten bij hun niet-Joodse overbuurman. Paling is geen koosjere kost, maar dat maakte het extra lekker! Mijn vader heeft als klein kind bij ruzies tussen zijn ouders gezeten. Eens hoorde hij daarbij alsmaar het woordje 'bontjas' vallen. Later zag hij de juffrouw waar het om ging soms langslopen, vertelde hij. De jas werd in de loop van de tijd hoe langer hoe korter. Hij zat er verwonderd naar te kijken. Ze had er stukken vanaf geknipt om ze te verkopen!

Opa gekend

Een kennis van me, Henri Schweitzer, herinnerde zich mijn grootvader nog goed. Zijn vader had een

juwelierszaak op de hoek van de Damstraat en de Nes, waarvan hij later zelf jarenlang eigenaar is geweest. Ik vermoedde dat hij A misschien wel gekend kon hebben. Ik heb het hem aarzelend gevraagd. Tot mijn grote vreugde antwoordde hij meteen: "Ja zeker! Ik weet nog goed dat hij voor zijn winkel stond als ik daar langs liep op weg naar school. 'Dag meneer Mozes Knap, zei ik dan'. 'Dag jongetje, wil jij wel een centje?' Graag, 'meneer!' Waarop hij een halve cent uit zijn vestzakje tevoorschijn toverde." Henri Schweitzer is, op mijn vader en een neef na, de enige getuige van mijn opa's bestaan geweest die ik ken. De familie is later naar de Amstel verhuisd, en nog weer later naar de Emmastraat. Ze eindigden in de Watteaustraat. De winkel is tot de oorlog blijven bestaan. Abraham Wolf is in 1941 'gewoon' aan kanker gestorven. Hij heeft de verschrikkingen gelukkig niet hoeven meemaken. Op het laatst schijnt hij gezegd te hebben: "Dat doodgaan van tegenwoordig, daar is ook geen gein meer aan."

Abraham Wolf is in Muiderberg begraven. Zijn christelijke knechten hebben snikkend de voor hen onbegrijpelijke Hebreeuwse gebeden mee gepreveld. Als mijn vader dat vertelde, begon hij altijd zelf te huilen. •

6 maart 2024

Kleine figuren, grote emoties: Theatervoorstelling 'Kamp'

Theatergroep Hotel Modern komt in Delft met de aangrijpende voorstelling 'Kamp'.

In het stuk worden de verschrikkelijke gebeurtenissen van Auschwitz verteld door een enorme maquette met duizenden kleine handgemaakte poppen die het gehele podium vult. De acteurs betrekken het publiek op een unieke manier omdat zij door middel van mini-camera's ooggetuigen worden van de verschikkingen die zich daar afspeelden.

Na de intense voorstelling volgt een nabespreking, onder begeleiding van een maatschappelijk werker van JMW, waarin iedereen met elkaar in gesprek kan gaan.

Een bijeenkomst speciaal voor een kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt, maar iedereen is welkom.

Aanmelden

Stuur een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel ons op **088-1652200**. Kosten zijn € 15,- p.p. joodswelzijn.nl

jmw

Na de inval

“Verhalen vol hoop”

TEKST JOANNE NIHOM

Joanne Nihom, journalist en auteur, schrijft regelmatig voor de Benjamin vanuit Israël. In 2021 verscheen haar boek *Over Grenzen*, met verhalen over Israël's en Palestijnen die een verschil proberen te maken in de regio. Vanaf 7 oktober gaan de opbrengsten daarvan naar de organisatie *The Parents Circle* van families aan beide kanten die mensen hebben verloren bij aanslagen. Hieronder een stuk dat zij schreef tijdens de onmiddellijke nasleep van de Hamas-inval.

8 oktober 2023 – De tweede gitzwarte dag. Gistermorgen vroeg liep ik nog te zingen in de avocadoboombuurt van de kibboets waar ik woon. Vanmorgen durf ik er niet te gaan wandelen, hier in het noorden waar ik woon is het gelukkig relatief rustig, maar toch...

Verlamd, verdoofd en vol verdriet

De beelden zijn angstaanjagend. Ik voel me verlamd, van binnen en van buiten. Al meer dan 24 uur zit ik onafgebroken achter mijn computer. Alles wat nieuws geeft, volg ik. Ik huil mee. Met de chaos. Het verdriet. De pijn. De onmacht. Om de minuut ongeveer krijg ik bericht op mijn WhatsApp dat er weer een raket is geland ergens langs de grens met Gaza. Soms gaan ze wat verder het land in. Ik hoor de knallen in mijn oren, maar dat kan niet, want ik zit er ver vandaan.

Het is het verkeerde moment om reclame te maken voor mijn boek, maar ik moet het doen. Ik kan niet langer bijna levenloos voor me uit blijven staren. Drie jaar geleden kwam het uit: *Over Grenzen*. Een bundel vol hoopvolle ver-

halen over Israël's en Palestijnen die hier in de regio het verschil maken. Een boek over de positieve, gezamenlijke initiatieven en de inspirerende mensen die de media vaak niet halen. Over verbinding, het gewone en ongewone en de enorme uitdagingen in de regio.

Verhalen vol hoop

Het boek is hoopvol en ik moest het schrijven. Omdat het verhaal verteld moet worden. Maar sinds gistermorgen weet ik het niet meer. Is er geen hoop meer na het onge-

lofelijke bloedbad dat heeft plaatsgevonden? Ik huil, maar mijn tranen zijn op. Tijdens het avondeten, ik krijg amper een hap door mijn keel, gaat door mijn hoofd: “Ik kan dit niet meer aan. Het is te groot. Ik ben maar een klein onderdeel, een radertje. En ik heb het verkeerd gezien. Totaal verkeerd. Ik had dat boek nooit moeten schrijven. Hoe gaat mijn leven nu verder?”

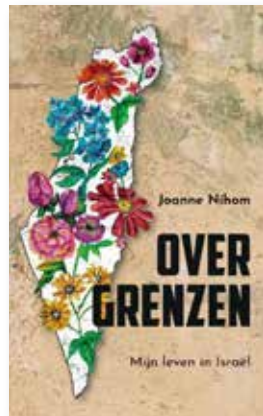
Het lijkt zinloos. En dan komt er een mail binnen van *The Parents Circle*. Deze bijzondere organisatie werd meer dan twintig jaar geleden opgericht door Israëlische en Palestijnse families die vaders, moeders, kinderen, broers

of zussen hebben verloren bij oorlogen of aanslagen. Behalve dat ze regelmatig gezamenlijke bijeenkomsten hebben, reizen veel van de leden de wereld rond om te vertellen over hun verdriet en over de moed die nodig is om deze pijn te delen.

Wat hen bindt, het gezamenlijk bijna niet te verdragen verlies, zorgt voor het stralen van een optimistische zon. Het geeft hoop. Ook op deze git-, git- en gitzwarte dagen. Door mijn tranen kan ik de tekst bijna niet lezen. Maar het staat er levensgroot: “*The violence won't stop until we talk*” – het geweld zal niet stoppen totdat we met elkaar in gesprek gaan.

Wie *Over Grenzen* nu koopt, ondersteunt *The Parents Circle*. Alle opbrengsten gaan naar deze organisatie. *Over Grenzen* bevat verhalen van Israël's en Palestijnen met een diversiteit aan achtergronden binnen hun gemeenschappen. De gezamenlijke initiatieven, maar ook individuele zoals een ziekenhuisclown uit Gaza en een Druzenvrouw die de politiek in ging. Deze verhalen laten zien wat er nog meer in Israël gebeurt, onder gewone mensen, in het land waar ik woon. •

Lees meer en bestel het boek via de website van Joanne: www.joannenihom.com/my-blog

Boekenlijst winter 2024

TEKST FERRY BIEDERMANN

De Firkovich-bende – Emile Schrijver

Alweer de tweede thriller van de hand van Emile Schrijver, ook bekend als directeur van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam. Het is een directe opvolger van zijn eerste roman, *De Hillel Codex* uit 2021 en heeft weer als hoofdpersoon Max Blitz, een Amsterdamse onderzoeker van oude

Joodse boeken. Een nieuwe opdracht doet hem belanden in een web van vervalsingen en criminelen die nergens voor terugdeinzen.

Prometheus, ISBN 9789044654721

Joodse klokkenluiders – Piet Hagen

Hoe Alfred Wiener en David Cohen de wereld waarschuwen voor nazi-Duitsland. De Duitser Alfred Wiener documenteerde uitingen van antisemitisme vanaf 1918 om de bevolking te waarschuwen. Hij vluchtte naar Nederland, waar hij samen met David Cohen het Jewish Central Information Office (jcio) op. Dat moest in 1939 uitwijken naar Londen. Terwijl Wiener na de oorlog alom geprezen werd voor zijn rol als klokkenluider, werden Cohens vooroorlogse verdiensten na de oorlog geheel overschaduwed door zijn omstrede optreden als voorzitter van de Joodse Raad tijdens de bezetting.

Uitgeverij Verbum, ISBN 9789493028692

Maak de Wereld Beter – Robert Vuijsje

Het verhaal van mijn moeder. Sheila Gogol werd in New York geboren, reisde op haar 18de naar Israël en lifte naar naar Europa waar ze Roberts vader tegenkwam. Ze ontmoette Marilyn Monroe en Malcolm X, en was aanwezig tijdens historische momenten als de 'I have a dream'-toespraak van Martin Luther King. "Op de laatste dag dat mijn moeder kon praten, stelde ik haar een vraag: 'Als er een meaning of life bestaat, wat is het dan?' 'Try and make the world a better place,' zei ze. 'Dat is wat je moet proberen. In het Hebreeuws zeggen ze: *tikkun olam*, maak de wereld beter.'"

Thomas Rapp, ISBN 9789400410824

Op zoek naar een plaats om thuis te komen – Trudi Bos

De geschiedenis van de Joodse inwoners van Velsen. De Jodenvervolgung in de Tweede Wereldoorlog maakte een einde aan de kleine Joodse gemeenschap die vanaf het begin van de twintigste eeuw een bijdrage leverde aan de ontwikkeling van IJmuiden en de gemeente Velsen. Het boek is een biografie van zestien Joodse families die zich na de aanleg van het Noordzeekanaal in IJmuiden vestigden.

Uitgeverij Noord-Holland, ISBN 9789492335388

Het verdriet van de vrede – Chaja Polak

In 1945, nadat de vrede is gesloten, trekken drie Joodse vrouwen, allen weduwe geworden, zich terug in 'het familiehuys' aan zee. Overgelaten aan zichzelf, zonder enige hulp of steun van de Nederlandse regering, proberen de zachtaardige Serline, de oude Judit en de jongste, de sensitieve Roza, hun

leven weer vorm te geven. Het is Serline die dit vrouwen-huishouden liefdevol draagt. Nog geen zeven jaar later sterft Serline. 's Avonds laat brengen twee agenten het bericht van haar overlijden. In de lange nacht die volgt, zien Judit en Roza hun door de oorlog beschadigde levens aan zich voorbijtrekken. Een nacht vol twijfels en spijt, confidenties over liefde en verraad. Maar ook een van inzicht en verzoening.

Uitgeverij Cossee, ISBN 9789464520828

De hele misjpoge – Juliette Goudekot

Met op de achtergrond de bewogen geschiedenis van Nederland volgen we het lief en leed van elf generaties Joodse Amsterdammers. Vanaf de Rooie Rabbi die tijdens de Gouden Eeuw door de stad zwerft tot aan 'Goudal', de succesvolle radiowinkels van Nico en zijn broers in de jaren dertig van de vorige eeuw. *De hele misjpoge* is meer dan een historische roman over de bewoners van de oude 'Hoek', het is een meeslepende vertelling over grote en kleine mensen levend tussen traditie en integratie.

Amphora Books, ISBN 9789064461606

Theatervoorstelling **Kamp**

Auschwitz in de hoofdrol

TEKST ESTHER SCHOLTEN BEELD JAN DE GROEN

De theatervoorstelling **Kamp** is schokkend en confronterend. Geen wonder, want het gaat over Auschwitz, en wel op een verrassend beeldende manier, met een maquette en expressieve miniatuurpoppen. Pauline Kalker en theatergroep Hotel Modern gaan de oorlogsellende niet uit de weg. Reden voor JMW om in 2024 een voorstelling te faciliteren met een nagesprek.

Pauline haalt een groepje poppetjes tevoorschijn. Ze zijn ongeveer vijf centimeter groot en staan dicht bij elkaar. Hun gezichtjes zijn wit, hun ogen en monden zwart.

De wanhoop en ellende die ze doormaken is duidelijk zichtbaar. Ze zijn met honderden anderen belangrijke spelers in de voorstelling **Kamp**. Pauline: "Maar de hoofdrol gaat uitdrukkelijk naar het kamp zelf. Het is als een monument dat helpt het verhaal in leven te houden."

Opa in Auschwitz

De grootvader van Pauline, Jos Kalker, werd in Auschwitz' vermoord. Auschwitz en het verdriet was er eigenlijk altijd, meestal sluimerend en op de achtergrond, soms uitdrukkelijk en op de voorgrond. Zoals toen ze als zevenjarig meisje een hakenkruis tekende op het beslagen autoraam. Ze zei: "Kijk pap wat ik getekend heb?" Haar vader schrok en vroeg haar of "ze wel wist dat dat iets heel ergs is?"

Er waren veel boeken in huis over de oorlog en het woord Auschwitz had iets mysterieus. Als kind raakte Pauline al gefascineerd door de oorlog en dan met name door het kamp.

Haar liefde voor het theater ontstond in de eerste klas van de middelbare school tijdens de lessen dramatische expressie. Het was haar favoriete vak en ze wist direct: "Dit is wat ik later wil gaan doen!" Pauline ging naar Toneelschool Arnhem, waar ze de opleiding tot theatermaker volgde.

"Oorlog en verlies met elkaar delen."

Met medestudent en goede vriendin Arlène Hoornweg heeft ze vervolgens Hotel Modern opgericht. Aangezien Pauline altijd al van tekenen en knutselen hield en Arlène erg van muziek, besloten ze niet via gesproken tekst, maar op andere wijze verhalen in beeld te brengen.

Theatervrienden

In de jaren negentig, toen Pauline net was afgestudeerd, ontmoette ze haar vriend, Herman Helle. Hij maakte maquettes, bijvoorbeeld voor architecten. Die spraken tot haar verbeelding. Hoe zou het zijn om die kleine, grote werelden het theater binnen te brengen en daarin een verhaal te verbeelden?

Zo ontstond gaandeweg het idee om met een camera de maquette en de poppetjes die door Pauline en Arlène worden (voort)bewogen te filmen. Ze projecteren de voorstelling op een scherm en voorzien deze van muziek en geluiden, als een live-gefilmde animatie performance. De eerste voorstelling ging over de Eerste Wereldoorlog, 'De Grote Oorlog'. Herman is ook persoonlijk geraakt door het onderwerp oorlog. Zijn vader werd in Nederlands-Indië gevangengenomen en opgesloten in een Japans interneringskamp. Ook Arlène ervoer als kind dat de wereld niet altijd veilig was, haar vader overleed toen ze acht jaar was. Je zou kunnen zeggen dat de vaste medewerkers van Theatergroep Hotel Modern de thema's oorlog en verlies met elkaar delen.

Pauline Kalker

Groepsportret Hotel Modern

Heeft Pauline de voorstelling *Kamp* ook voor haar grootvader gemaakt? Is het een soort monument of eerbetoon? “Het is alsof ik hem in het kamp zoek, want hij stierf er alleen en zonder familie. Wat ik probeer te doen is zijn eenzaamheid te verlichten door bij hem in het kamp te zijn. Het voelt alsof hij vermist is geraakt. In feite is hij ook zomaar verdwenen. Dat geldt overigens voor alle mensen die vermoord werden in een kamp; niemand heeft afscheid van hen kunnen nemen, er was geen ceremonie, geen begrafenis, geen dienst, niets. Ja, een brief van het Rode Kruis, maar dat was overduidelijk niet voldoende. Dus je zou het inderdaad een monument of misschien een afscheidsdienst kunnen noemen.”

“Jij bent niet Joods
en wees daar
maar blij mee!”

Voordat ze begon aan de voorstelling heeft Pauline toestemming gevraagd aan mensen uit de Joodse gemeenschap. Ze vroeg zich af of ze dit verhaal wel mocht vertellen. “Maar waarom? Dit is toch ook het verhaal van jouw familie?” Pauline: “Tja, het heeft er ook mee te maken dat ik een niet-Joodse moeder heb. Mijn vader zei altijd: Jij bent niet Joods en wees daar maar blij mee! “De buitensluiting door de Joodse gemeente, omdat ik niet halachisch Joods ben, speelt hierin ook een rol. Dat maakte de behoefte aan toestemming nog groter. Gelukkig kende ik al mensen uit de Joodse gemeenschap. De neef van mijn vader, Ralph Prins die het monument in Westerbork, de spoorlijn, heeft ontworpen, is komen kijken in onze studio. Hij heeft foto’s gemaakt en uiteindelijk zelfs het affiche van de voorstelling ontworpen. Dat gaf mij de nodige geruststelling.”

*Voor speeldata maart-juni 2024, zie hotelmodern.nl/agenda/.
Voor de voorstelling met begeleiding van JMW,
zie de advertentie op pagina 37.*

Fietsmagnaat in spé

TEKST RICO BRENTJENS

Philip Wallage, mede-eigenaar van fietswinkels *Het Fietshuys*, is niet alleen een toegewijd ondernemer, maar ook trots op zijn Joodse afkomst. Hij is in 1982 geboren in de zonnige Zuid-Israëlische stad Eilat en op zeer jonge leeftijd naar het regenachtige Nederland verhuisd. Eenmaal hier aangekomen heeft hij in verschillende steden gewoond. Inmiddels is Philip veertig en woont hij samen met zijn vriendin in Amsterdam. Er is gezinsuitbreiding op komst! In maart verwachten zij hun eerste kindje.

“Joods zijn betekent heel veel, het voelt voor mij als iets speciaals. Anders dan anderen en iets unieks,” zegt Philip. Hij voelt zich ook verplicht om op een positieve manier bij te dragen aan het Joodse leven, zowel voor zichzelf als voor anderen. De traditie van Tikoen Olam, het verbeteren van de wereld, is hem daarom op het lijf geschreven.

Philip Wallage

Hij uit deze verantwoordelijkheid door liefdadigheidswerk te doen, zoals het uitdelen van warme kleding aan daklozen in de winter. Bovendien zet hij zich actief in voor verschillende Joodse organisaties. Joods zijn is voor hem ook het gevoel van ergens bij horen en welkom zijn. Hierin vindt hij herkenning, erkenning en veiligheid.

Hoewel hij niet gelovig is, voelt Philip zich wel verbonden met de religie. Hij is traditioneel opgevoed, viert alle Joodse feestdagen en steekt elke vrijdagavond de sjabbatkaarsen aan. Deze verbondenheid maakt hem trots op zijn afkomst. Hij concludeert hieruit dat Joods zijn een groot deel van zijn identiteit is. “Bijna al mijn goede vrienden zijn Joods en ik ben dagelijks bezig met de spijswetten. Al geef ik er mijn eigen draai aan. Ik eet geen

varkensvlees, schaal-, schelp- en weekdieren. Maar een cheeseburger gaat er wel in.”

Ondernemen en Het Fietshuys

In 2018 besloot Philip om samen met zijn compagnon, Silvan, Het Fietshuys op te richten. Ze hebben elkaar leren kennen omdat Philip een fietsmerk uit China op de Nederlandse markt bracht. Beide heren hadden meteen een klik, er ontwikkelde zich een zakelijke relatie en het viel Philip op dat Silvan een harde werker is en technisch supersterk. Als de kans zich zou voordoen, stonden beiden er open voor om samen iets groots te ondernemen. Veel mensen denken dat je een liefde voor fietsen hebt als je een fietswinkel opent. Philip deelt deze liefde niet. “Je mag het niet doorvertellen, maar ik heb zelf geen stadsfiets, alleen een racefiets”. Hij voelde zich vooral aangetrokken tot het ondernemerschap en de kans om mensen blij te maken met een mooie fiets.

Het ondernemerschap heeft Philip niet van een vreemde. Het zit in beide kanten van zijn familie. Een opa handelde in schroot, terwijl zijn andere opa een groot bedrijf opzette in ondermode en later het vastgoed inging. Ook zijn ouders zijn ondernemend aangelegd. Zijn moeder zat in de bijouterie en zijn vader begon op latere leeftijd voor zichzelf in de financiële dienstverlening. Het ondernemen zat er bij hem ook al vroeg in. Zo verkocht hij op de vrijmarkt met Koninginnedag alles wat hij kon verkopen. Op de middelbare school deed hij mee aan beleggingswedstrijden en verkocht hij replicakleding en -horloges van verschillende merken.

“Niet te veel nadenken, maar het gewoon doen.”

Afgelopen jaren is Het Fietshuys aanzienlijk gegroeid, met de recente opening van winkels in Abcoude (2021) en Weesp (2023). Philip en Silvan streven naar een huiselijke sfeer met persoonlijke aandacht, bieden goede koffie en ook de hond van Silvan is vaak in de winkel te vinden. Met een team van negentien enthousiaste professionals

bieden zij een breed scala aan diensten aan, zoals een herinneringssysteem voor onderhoud en een flesje wijn na aankoop van een e-bike. Het Fietshuys heeft zichzelf tot een merk gemaakt, met een sterke focus op klanttevredenheid, en werd zelfs ondernemer van de stad Amstelveen voor het jaar 2022-2023.

Philip heeft wel advies voor aspirant-ondernemers: niet te veel nadenken, maar het gewoon doen. "Kijk naar het slechtste scenario, kan en wil je het risico dragen? Zo ja, ga er dan voor! Ondernemen gaat gepaard met uitdagingen, maar het vermogen om met onverwachte obstakels om te gaan, is een essentiële eigenschap van een succesvolle ondernemer".

Joods op de werkvloer?

Ondanks Philips sterke binding met zijn Joodse identiteit worden de Joodse feestdagen niet op de werkvloer van Het Fietshuys gevierd. In sommige gevallen legt Philip wel het een of ander uit aan geïnteresseerde collega's. Maar in de winkels wordt hier niks mee gedaan. Hij is

van mening dat het uitdragen van religie en/of politieke voorkeuren niet thuishoort in de commerciële omgeving. Iedereen moet welkom zijn, ongeacht iemands geloof. •

"Bruggen-
bouwers:
Verzet tegen
verdeeldheid."

#deeldeduif

freyda
Over Joods leven

Scan de QR-code
om achter
het antwoord
te komen!

freyda.nl

JMW, Catom, Freyda en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer.
De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op www.joodswelzijn.nl/activiteiten en op www.freyda.nl/agenda.
Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via joodswelzijn.nl: onderaan.

Jewish Jazz

Op **zondag 10 december** vindt de culturele middag in Amsterdam plaats! Dit keer treedt de getalenteerde jazz-zangers Mirjam van Dam op. Zij zal ons meenemen in de wereld van Joodse Jazz. Het belooft een zeer mooie en gezellige middag te worden. De kosten bedragen € 20,-.

Aanmelden kan voor 28 november via activiteiten@joodswelzijn.nl of 088-1652200.

Het Atelier – Portret van Hella

Vorig jaar gaf Freek de Jonge zijn Joodse vrouw Hella het mooiste verjaardagscadeau ooit: een bioscoopfilm over haar leven. In de film laat Hella zien hoe zij traumatische ervaringen uit haar verleden, heeft ingeruild voor geluk en vrijheid. Hella: "Ik ben niet Joods opgevoed en heb ook altijd geprobeerd niet Joods te zijn. Maar ik besef inmiddels dat ik die werelden niet kan scheiden." JMW nodigt u graag uit voor een besloten vertoning van deze bijzondere film en nagesprek met Hella en Freek. Data: **zondag 17 december** (Amsterdam).

Meer informatie over de kaartverkoop kunt u vinden op joodswelzijn.nl.

Toe Bisjwat dagtocht

Waar kunt u beter naartoe gaan tijdens Toe Bisjwat dan naar het Nationale Bomenmuseum? Op **zondag 21 januari** organiseert JMW, ter ere van Toe Bisjwat (het Joodse nieuwjaar voor de bomen), een leuke en gezellige dagtocht naar het Nationale Bomenmuseum in Doorn. Tijdens de excursie zorgen wij voor een interessante rondleiding en een lekkere lunch.

Houd deze datum alvast vrij in uw agenda. Later verstrekken wij meer informatie via onze nieuwsbrief en website.

Platform JEI

In **het voorjaar van 2024** begint de 3e cursus van Platform JEI. Drie zondagen lang, van 12:30 tot 17:00 uur, maakt u kennis met het Joodse erfgoed en identiteit van Noord-Nederland. Deze driedaagse cursus is een unieke kans om Joods erfgoed te ontdekken in de provincies Friesland, Groningen en Drenthe! De steden worden spoedig bekendgemaakt. Data: **11 februari, 25 februari en 10 maart.**

Aanmelden voor de cursus via activiteiten@joodswelzijn.nl. Extra info: Deelname aan de cursus is geheel gratis. Nadere details worden na aanmelding toegestuurd.

Theatervoorstelling 'Kamp'

Op **woensdag 6 maart** neemt JMW u mee naar de theatervoorstelling 'Kamp' in Delft. Door middel van een enorme maquette worden de verschrikkelijke gebeurtenissen die zich in Auschwitz hebben afgespeeld verteld. Na de intense voorstelling volgt een nabespreking, onder begeleiding van een maatschappelijk werker van JMW, waarin iedereen in een veilige omgeving met elkaar in gesprek kan gaan. De kosten bedragen €15,-.

Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of 088-1652200.

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de

bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Alkmaar

Tsafon

De vrijwilligers van Tsafon zijn druk bezig met de organisatie van een leuke en vernieuwende activiteit dit najaar. Houd onze nieuwsbrief in de gaten of check de agenda op de website om op de hoogte te blijven!

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 12:00 tot 14:00 uur, toegang € 5,-. Data: **13 december** (Chanoeka).

Graag vooraf aanmelden bij Baruch van Riel, via 06-20117881 of via debibliotheek46@gmail.com.

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden 2 keer per jaar keer plaats. Toegang € 8,50. Data: **7 december** (Chanoeka) en **28 januari** (Toe Bisjwat). Beide data zijn onder voorbehoud.

Graag vooraf aanmelden bij Sophia via 06-24702356.

Den Bosch

Bejachad

Op **woensdag 13 december** van 14:30 tot 16:30 uur vieren we Chanoeka, de toegang bedraagt € 7,50. En op **donderdag 25 april** is de Pesach-bijeenkomst, toegang € 10,-.

Graag vooraf aanmelden bij Ingrid via 06-22693078 of door een mail te sturen naar Koos via koosdl@gmail.com.

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur, toegang € 5,-. Data: **14 december** (Chanoeka), **4 januari, 1 februari** (boekbespreking), **7 maart** (workshop) en **4 april** (filmvertoning).

Graag vooraf aanmelden bij Marij Bachrach, via kletzmaarmee@gmail.com.

** Disclaimer: er kunnen veranderingen komen op het programma.*

Heerenveen

Mifgasjiem

De bijeenkomsten vinden 1 keer per maand plaats op de woensdagochtend. Toegang € 13,50 incl. lunch.

Data: **13 december** (Chanoeka), **7 februari** (Toe Bisjwat), **7 maart** (Poerim) en **24 april** (Pesach).

Graag vooraf aanmelden bij Jan Penninkhof via 06-49826836 of via jan.penninkhof@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e donderdag van de maand wordt er van 09:30 tot 12:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang € 5,-.

Data: **14 december** (Chanoeka, dus neem je Chanoekia en kaarsen mee), **18 januari** (over de Canadese folkzanger-songwriter Leonard Cohen), **15 februari** (lezing van Daniel Metz over zijn JMW-project Joods erfgoed), **14 maart** (over de Duitse componist Felix Mendelssohn), **zondag 14 april** (vaartocht, vanuit Amersfoort. Kosten bedragen € 15,-) en **25 april** (Pesach met lekkere matses, toegang € 10,-).

Graag vooraf aanmelden via Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten. Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten? Meld u zich dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten.

Zaandam

Misjpoeg aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:00 tot 12:00 uur, tussen november 2023 tot en met maart 2024 zullen wij samenkomen van 11:00 tot 13:00 uur. Toegang kost € 5,50 De Chanoeka-bijeenkomst kost € 10,-. Data: **13 december** (Chanoeka, let op

niet laatste woensdag en tot 13:30 uur), **31 januari**, **28 februari**, **27 maart** en **24 april** (Pesach), let op niet op laatste woensdag van 10:00 tot 12:30 uur).

Graag vooraf aanmelden via Erna Houtkooper-Barend via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de JMW-nieuwsbrief ontvangen? Meld u aan via de website joodswelzijn.nl: onderaan. Zijn er gegevens gewijzigd zoals uw e-mailadres of adresgegevens? Of heeft u vragen? Geef het aan ons door via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle medienegroepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

catom
ישראלים בהולנד

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

Elke laatste donderdag van de maand een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+/- Israël's van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **14 december** (Chanoeka), **25 januari** (lezing over "Ontdek je support cirkels" door Noa Brom), **29 februari** (lezing over "het versterken van je afweersysteem in de winter" door Nini Yaela Haimovitch) en **28 maart** (Poerim).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via 06-45505723 of bij Helen via 06-46310615.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in

het Ivriet kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen op de dinsdag of op de donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur en de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Toegang is € 10,-.

Data: **Donderdagochtend 18 januari** (kledingruil-feest) en **dinsdagavond 19 maart** (lezing over stress en angst door psycholoog Azi Rachiem). Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, volg onze Facebookpagina en/of Instagram-account! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Wil je meer weten over Freyda of wil je nog iets vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via welkom@freyda.nl. Volg je ons eigenlijk al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert eens in de twee maanden evenementen in een informele en gezellige setting voor queer Joodse twintigers en dertigers in Amsterdam.

Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten gepland. Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride, stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden op Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via welkom@freyda.nl!

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend, tijdens activiteiten, van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk koosjer te lunchen bij Lev. Voor vragen over de activiteiten of voor aanmelden stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Lev is gesloten van **maandag 25 december 2023 t/m vrijdag 5 januari 2024**. Vanaf maandag 8 januari starten alle activiteiten weer!

Dagtocht naar het Media Museum Beeld en Geluid

Op **woensdag 6 december** gaan we met Lev op dagtocht naar het Media-museum in Hilversum van 13:30 tot 17:30 uur. In het museum krijgen wij een nostalgietour: samen beleven we de hoogtepunten van zeventig jaar Nederlandse televisiegeschiedenis en maken we een reis door de tijd langs al die onvergetelijke programma's waar iedereen vroeger voor thuisbleef. De kosten voor deelname aan de mini-dagtocht bedragen € 35,-.

Chanoeka-etentje

Op **donderdag 14 december** organiseert Lev een Chanoeka-etentje van 17:30 tot 19:30 uur. Samen steken wij de kaarsjes aan, zingen we Chanoeka-liedjes en eten we gezellig én lekker samen. Deelname kost € 22,-.

Maandag Matinee

De **1e maandagmiddag** van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Kosten € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 p.p. (alleen film). De volgende matinee zijn op: **4 december, 8 januari, 5 februari, 4 maart en 8 april**.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien, maar ook om nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Mini-dagtocht 2024

Begin 2024 organiseert Lev een nieuwe dagtocht! Houd de nieuwsbrief in de gaten voor verdere informatie!

Lezing: Vader & zoon Israëls

Op een **donderdagmiddag in maart 2024** zal Victor Brilleman een lezing geven over vader en zoon Israëls. Wie waren deze kunstenaars? Voorafgaand is er de mogelijkheid om samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 begint de lezing. Na afloop kan gezellig nagepraat worden. De kosten voor deelname aan de lunch en het bijwonen van de lezing zijn € 15,-.

Verder hebben wij ook nog

Wandelen met Lev, Joodse cultuurgeschiedenis, lezingen, Tai Chi Chih, schilderen en tekenen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via
lev@joodswelzijn.nl of via
088-1652255 (Lev-secretariaat).

Vluchteling zoekt werk

Maksym Voronko, Ukrainian refugee from Kyiv is looking for a job as software developer (Python, C), backend developer (Python), WEB development (HTML, JS, Django, FastAPI), and/or Database specialist (mysql, postgres, sqlight, et.al.). Having a wide background in software development (40 years experience) is still ready to study new approaches and technologies.
Contact: maximvoronko@gmail.com or **WhatsApp**, registered to Ukrainian phone +380503346904. **Location:** Amstelveen

'Kasjar' (verbinder) Psychiater

Fedia Jacobs, psychiater, Kleine praktijk voor psychiatrie & naoorlogse generatieproblematiek.
Informatie - aanmelden via: www.fediajacobs.com

Abraham Lens

In het kader van onderzoek naar mijn familiegeschiedenis ben ik op zoek naar familieleden van Abraham Lens (geboren 3-5-1897) en diens gezinsleden Aaltje Lens-Frisco (geboren 23-8-1899) en Lotje Lens (geboren 29-5-1920). Zij woonden Terwestenstaart 122 Den Haag, administratieve overlijdensdatum 30-9-1942 (Auschwitz). Abraham (Bram) Lens was in de jaren twintig en dertig als meesterknecht/bedrijfsleider werkzaam in de Haagse limonadefabriek van mijn grootvader (Blom Limonades Den Haag). Hij is later gaan werken bij limonadefabriek Ruygrok, ook in Den Haag. De familie werd op 20 augustus 1942 opgepakt en via Westerbork direct gedeporteerd.
Reacties naar Hans Blom: hans@jchblom.nl

Otte Hertz

Voor onderzoek zoek ik getuigen/familie van familie Otto Herz (Hamm 1888) die hen hebben gekend in Dinxperlo (adres Pastoriestraat A 160), zouden ook rusthuis hebben gerund. Ook getuigen van het transport Joden op station Terborg 8-4-1943 (12km van Dinxperlo) waarbij lokale politie zou hebben geholpen. Otto had 3 kinderen waarvan een meisjes tweeling, zoon Helmut was

apart van familie opgepakt. Het gezin zat ook in Oranjestad.

Uw reactie aub naar Paul Beek: paulbeek_1956@yahoo.com, onderzoeker Namenmonument Oranjestad.

E. D. Wertheim, apotheker

Ik ben op zoek naar familie van E.D. Wertheim, voormalig apotheker te Rotterdam. E.D. Wertheim heeft samen met mijn grootouders, Elias Mok en Rebecca Joëls, ondergedoken gezeten, naar ik vermoed, op één van de Zuid-Hollandse eilanden. Na de oorlog woonde E.D. Wertheim met zijn vrouw op de Bentincklaan, Rotterdam.
Reacties naar Anita Klawer, aklawer@gmail.com

Gedenkstenen Meppel

De Stichting Gedenkstenen Meppel is op zoek naar eventuele nabestaanden van onderstaande oorlogsslachtoffers: Sofia Kahn-Ernsthal (1865-1942), Henderjette Polak-Engers (1860-1943), Samson Frank (1912-1942), Mozes Abraham Roos (1884-1942), Anna Roos-van Leer (1886-1942), Hein Mozes Roos (1924-1942), Leman Roos (1920-1942), Abraham Roos (1917-1943), Mietje Roos-Blok (1917-1943), David van Gelder (1926-1943), Benjamin van Gelder (1879-1942), Eliazer van Gelder (1917-1942), Leman van Gelder (1915-1943), Anna Regiena van Gelder (1924-1942), Aron van Gelder (1913-1942), Rijna Elizabeth van Gelder (1931-1942), Vogelina Sara van Gelder (1934-1942), Rebekka van Gelder-van Leer (1887-1942), Rozetta van Gelder (1921-1942), Izak Frank (1866-1942), Jetje Zalgman (1901-1942), Mientje Zalgman (1893-1942), Leo Paul Westreich (1883-1944), Maurits van Esso (1889-1943), Martijn van Esso (1926-1943), Estella Elizabeth Alexandrina van Esso-Wolff (1898-1943), Ernst Hans van Esso (1929-1943), Emil van Zuiden (1897-1944), Amalie Veronique Wolff-de Heer (1899-1942), David Wolff (1891-1942), Liesbeth Johanna Wolff (1928-1942), Johan Gustaaf Wolff (1933-1942), Lion Wolff (1921-1942), Werner Russ (1902-1943), Mauritz Johan Wolff (1922-1942). Dit in verband met de

te leggen van stenen voor hen op **13 maart 2024**. Tot hun deportatie waren zij in Meppel woonachtig.
info@stichtinggedenkstenenmeppel.nl

Contact

Vriendin gezocht omgeving Wageningen

Mensch, durf te leven... Happy seculier Joodse man van 76 jaar zoekt een gezellig vrouwelijk MENSCH, om in elkaars gezelschap JEZELF te kunnen zijn. Welke vrouw wil het avontuur aangaan om elkaar te leren kennen. Ergens wat te drinken, te praten, te bellen, te mailen of zomaar naar een film te kijken, theater, concert, n'importe quoi.

Ivan de Raaij, email: deraaij100@gmail.com

Breng licht in de duisternis...

Wie heeft er zin om samen met mij wat licht en warmte te delen? Ben jij een man, 70+, Randstad, rustig, rationeel ingesteld, niet gelovig, met brede belangstelling voor mens en maatschappij, muziek, kunst, theater, film, literatuur? Aardig, gevoel voor humor en vind je het leuk om wat te vertellen maar ook om te luisteren? Open minded, eerlijk en betrouwbaar, met beide benen op de grond. Ik ben een Joodse vrouw, weduwe, kinderen, kleinkinderen, 75, fin. onafh. Goed verzorgd en "eigen boontjes dopper". Ik houd van gezelligheid, zo nu en dan uit eten, dagje uit, museum, naar de bios, een concert, Joodse cultuur, een wijntje en een geintje...of gewoon lekker samen thuis voor de buis. Ik zou je graag willen leren kennen om samen met jou te ontdekken of er tussen ons iets moois kan opbloeien.

Reageer naar shirazingt@gmail.com

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline voor het Pesach nummer is 6 maart 2024.

Gespreksgroepen

Kan je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Levensverhalen schrijven (januari Amsterdam & Dieren)

Creativiteit helpt mensen ervaringen, problemen en emoties te verwerken. Onder begeleiding van een groepshulpverlener schrijven deelnemers van de schijfgroep elke bijeenkomst, tien in Amsterdam en vijf in Dieren, twee stukken over zelfgekozen onderwerpen. Hierdoor ontwikkelt iedereen een eigen schrijfstijl. Alle geschreven stukken vormen samen de "mozaïek van je leven". Om (h)erkenning te creëren, lezen we de geschreven stukken aan elkaar voor en ontvang je feedback van de groep en de hulpverlener.

Beeldende therapie (januari Amsterdam)

Niet voor iedereen is het even makkelijk om over gevoelens te praten. Misschien voel jij je meer op jouw gemak om te praten als je bezig bent met iets anders, of vind je het juist lastig om je in woorden uit te drukken. Beeldende therapie wordt voorgesteld als een alternatieve vorm van communicatie en een uitlaatklep voor degenen die affiniteit hebben met creatief werk. Tijdens zes bijeenkomsten wordt gewerkt met verschillende beeldende materialen, zoals verf of krijt, en komen er diverse persoonlijke thema's aan bod. Hierbij is het eindresultaat niet van belang, het gaat puur om de ervaring. Na afloop van elke opdracht bespreken we gezamenlijk het eindresultaat en hoe het was om de opdracht uit te voeren.

Verlies en Rouw (Eenmalige bijeenkomst 7 december 2023 Zwolle)

Verliezen doen zich voor in alle levensfasen. Een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, verlies van gezondheid, van werk, een verloren gegaan ideaal of toekomstperspectief. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar iedereen heeft te maken met verdriet en gemis. De bijeenkomst vindt plaats in vertrouwelijkheid en veiligheid en biedt (h)erkenning en steun.

Kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt (februari Den Haag & maart Amsterdam)

Kinderen van oorlogsoverlevende(n), oftewel de tweede generatie, zijn grootgebracht met het oorlogsverleden van hun ouders. Dit kan grote invloed op hun leven hebben. Zij zoeken bijvoorbeeld pas op latere leeftijd hulp omdat ze zich niet realiseren dat hun klachten gerelateerd zijn aan de oorlogservaringen van hun ouders of vanuit een gevoel dat hun klachten er minder toe doen. Ze mogen het verdriet van de oorlog bijvoorbeeld niet van zichzelf toe-eigenen. Dit zorgt ervoor dat het plaatsen van die emoties alleen maar lastiger wordt, waardoor eenzaamheid een sluikend bijkomstig probleem is. Dit traject biedt daarom bij JMW een grote mate aan herkenning.

Zorgen voor een dierbare (januari Amsterdam)

De zorg voor een naaste is een mooie maar kan ook zware taak zijn. Je zorgen maken om een naaste is misschien nog wel zwaarder. Bij de gespreksgroep zorgen om een dierbare kun je terecht voor allerlei vragen en voor hulp- en/of ondersteuningsmogelijkheden. Familie en vrienden weten niet altijd wat jij als mantelzorger meemaakt en je wilt hen ook niet belasten met jouw zorgen. Daarom kan het fijn zijn om met anderen te praten die in een vergelijkbare situatie zitten. Zij kunnen je begrip, steun en nieuwe perspectieven bieden. Hierdoor krijg jij mogelijk ook weer nieuwe inzichten. Stap die drempel over, meld je aan voor de gespreksgroep, deel je ervaringen met anderen en vergeet vooral niet om goed op jezelf te letten.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen.

Meer informatie en aanmelden kan via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-165 22 00.

Amstelring Ledenservice zorgt dat het leven net dat beetje makkelijker wordt en dat doen we al ruim 25 jaar! Onze leden maken met korting gebruik van handige diensten (ook aan huis), volgen interessante cursussen, genieten van culturele uitjes en doen een beroep op hulpmiddelen. Ruim 30.000 huishoudens zijn al aangesloten bij Amstelring Ledenservice. Misschien ook iets voor u?

Het lidmaatschap bedraagt € 24,- per jaar voor het hele gezin.

Profiteer direct van de voordelen:

- Korting op cursussen en diensten (aan huis) zoals maaltijden, kapper, pedicure, kleding, personenalarmering, audicien, opticien, tuinman en rijbewijskeuring
- Digitale voordeelwinkel vol verrassende Ledendeals mét korting
- Korting bij theaters en culturele belevenissen
- Gratis krukken, looprekken en rollators lenen

- 10% korting bij de thuiszorgwinkels van Medipoint
- Collectiviteitskorting bij VGZ, Zilveren Kruis en Zorg en Zekerheid
- Korting op schadeverzekeringen bij Univé; gratis cyberhulp
- En nog veel meer

Kijk voor meer informatie op www.amstelringledenservice.nl of bel tijdens werkdagen van 08.30 uur - 13.00 uur met **020 - 333 5100**. Uw vraag kunt u ook per e-mail stellen aan ledenservice@amstelring.nl

Wij zorgen dat het kan!

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- ☐ Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (in Nederland).
- ☐ Ik wil de Benjamin in het buitenland ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- ☐ Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- ☐ Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

Doneren aan de Benjamin

Online doneren via

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/donatie/>

Of gebruik het formulier hieronder op de pagina.

BENJAMIN

STEUN DE BENJAMIN MET EEN DONATIE

De Benjamin is het gratis kwartaalblad van JMW dat mede mogelijk wordt gemaakt door de genereuze donaties van onze lezers.

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen met een **eenmalige bijdrage** van €
en machtig JMW dit af te schrijven.

OF

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen voor een langere tijd met een **periodieke bijdrage**.
Ik machtig JMW voor een bedrag van:

- ☐ € 15 ☐ per maand
☐ € 27,50 ☐ per kwartaal
☐ € 50 ☐ per half jaar
☐ een ander bedrag € ☐ per jaar

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

IBAN

Datum Handtekening

Alle velden volledig invullen en zowel de keuzes als de gegevens goed nakijken.

Machtiging juist intrekken?* Dat kan ook met dit formulier. ☐ Ik wil mijn machtiging intrekken.

**Ook voor machtiging intrekken graag alle gegevens invullen.*

Stichting JMW staat geregistreerd als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Deze gift is daarom aftrekbaar van het belastbaar inkomen. Zie joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/anbi/

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:

JMW, Financiële Administratie, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig
medewerker van
JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig
medewerker
van JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Jolan Toff
Voormalig
medewerker van
JMW

Jessica Polak
Achtergrond in de
cultuursector

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar cdr@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

HOOFDKANTOOR Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & frejda.nl

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev - Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

Zorgen voor een dierbare

Mantelzorgers gespreksgroep

Hoe ben je mantelzorger zonder jezelf uit het oog te verliezen? Zorg jij voor een naaste en heb jij behoefte aan steun en inzicht? Geef je op voor onze gespreksgroep 'Zorgen voor een dierbare'.

Het kan moeilijk zijn om begrip en steun te vinden bij vrienden en familie die mogelijk niet volledig begrijpen wat het betekent om mantelzorger te zijn. Onze gespreksgroep biedt een plek waar je waardevolle steun ontvangt en nieuwe inzichten krijgt.

Samen gaan we op zoek naar de balans tussen de zorg voor jouw dierbare en jouw dagelijkse taken. We kijken ernaar uit je te verwelkomen en een avond voor jou te zorgen.

In totaal komt deze groep vijf keer bij elkaar.

Aanmelden

Via de mail spreekuur@joodswelzijn.nl
of telefonisch **088-1652200**

Meer informatie is te vinden op joodswelzijn.nl

*“Goed zorgen voor
mezelf om te kunnen
zorgen voor een ander.”*